

บทที่ 5

ก้าวนำทาง

และสืบทอดธรรมแบบพุทธทาส

ถ้าจะย้อนกลับไปพิจารณาในบทที่ 4 จะเห็นว่า ท่านพุทธทาสได้ วางรากฐานสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด โดยประกาศนามอุทิศตนเป็นทากษาของพระพุทธเจ้า และพยายามเติมเต็มนามนั้นโดยลงมือสืบคันธุ์มหัพย์จากพระโอชาส์ เพื่อที่จะใช้สานต่อ จากรอยพระหรหันต์ ในกรณีได้นำเอาหลักคำสอนเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น หลักตรวจสอบความจริงของพระวจนะเรื่อง กາلامສູตร, หลักการพื้นฐานเรื่อง ໂຄມືສູຕຣ, และหลักเที่ยบเคียงรวมวินัยเรื่อง ມຫາປເທສສ່ รวมทั้งเครื่องมืออื่น ๆ เช่น ຖຸ່ງວິກາຈາຄນ- ຝາຊາ ດຽວມາປະຢຸກຕີໃຫ້ອີບາຍพระวจนະตามที่เห็นว่าเหมาะสมและจำเป็น

ในบทนี้ จะได้แสดงให้เห็นว่าท่านมี แบบฉบับ ใน การก้าวนำทางและสืบทอดธรรม ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างไร ถ้าจะพิจารณาโดยสืบเนื่องจากบทก่อน ๆ พожะเห็นภาพโดยรวมว่า ท่านได้ทำหน้าที่ของความเป็น “พุทธทาส” ค่อนข้างจะสมบูรณ์แล้ว แต่ด้วยเหตุที่เป็นผู้มี อุดมการณ์แบบบกวนงานนวลดแตกผุ้ง ขอบบูกเบิกคันคវ້າແສງหาสິ່ງใหม่ ๆ และยังคิดจะทำอะไรให้ดีกว่าอยู่เสมอ อีกทั้งมีปณิธานมุ่งมั่น 3 ประการ คือ พยายามเข้าถึงหัวใจศาสนาของตน ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และนำโลกออกมานาเสียจากวัดถูนิยม ประกอบกับพระพุทธองค์ทรงเปิดช่องเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นเสมือนใบเบิกทางไว้ให้ จึงทำให้ท่านพยายาม ต่อยอด ความเป็นทากษาของพระพุทธเจ้าให้eng กองงานยิ่งขึ้น โดยไม่ติดยึดอยู่กับ กรอบ ใด ๆ หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง หลังจากทำหน้าที่ความเป็น “พุทธทาส” ได้ระดับหนึ่งแล้ว ก็ไม่หยุดอยู่แค่นั้น ยังพยายามพัฒนา ความคิดให้ก้าวหน้าไปตามความเปลี่ยนแปลงแห่งวัย ประสบการณ์ และสถานการณ์ที่ต้องการจะตอบโต้ ซึ่งพожະจะจัดลำดับพัฒนาการทางความคิดออกเป็น 4 ยุคสมัย ดังนี้

ยุคสมัยแรก : ยุคเดร瓦ทโดยแท้ เป็นยุคแห่งการศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก

โดยตรง มุ่งกำจัดสิ่งปลอมปนออกจากพุทธศาสนา พยายามนำเอาหลักธรรมที่อยู่เหนือโลกลงมาอยู่คู่กับโลก เช่น นิพพาน ที่เข้าใจกันเฉพาะในหมู่สงฆ์ ก็นำมาทำให้เห็นว่า เป็นไปได้แม้ในหมู่ชาวราษฎร ส่วนหลักคำสอนเรื่องปฏิจสมุปบาท ที่เคยตีความกันแบบข้ามภาษามาชาติ ก็นำมาตีความเสียใหม่ให้สำเร็จประยุกต์ภาษาอีกด้วย

ยุคสมัยที่สอง : ยุคที่พยายามนำเอกลักษณ์ของฝ่ายมหายานและฝ่ายเซนมาประยุกต์ใช้ในธรรมชาติ เช่น นำเอาหลักคำสอนเรื่อง “ความว่าง, จิตว่าง สัญญาตา” เพื่อเป็นมรรคภวิสัยหลุดพันจากทุกๆ

ยุคสมัยที่สาม : ยุคที่มุ่งสร้างสมานฉันท์ระหว่างศาสนา มุ่งสนับสนุนคริสตธรรม ท่านอธิบายความหมายของพระเจ้าเสียใหม่จาก ลักษณะบุคคล (Personal God) เป็น ไม่ใช่ ลักษณะบุคคล (Non-personal God) แต่หมายถึงหลักธรรมหรือกฎสูงสุดของธรรมชาติ และยังอธิบาย ธรรมะ โดยจำแนกออกเป็น 4 ความหมาย คือ ตัวธรรมชาติ กฎธรรมชาติ การปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ (การทำหน้าที่) และผลของการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ และยังสร้างทฤษฎีภาษาคน - ภาษาธรรม ขึ้นให้

ยุคสุดท้าย : ยุคแห่งความพยายามนำเอาพุทธธรรมมาตีความประยุกต์ใช้ให้เกิดประยุกต์แก่ชีวิตและสังคม เช่น เสนอทฤษฎีการเมืองการปกครองแบบอัมมิกสังคมนิยม และสอนเรื่องการทำงานด้วยจิตว่าง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ความคิดจะพัฒนาไปถึงระดับที่ ตกผลึก และพร้อมที่จะต่อยอด ไปอีก แต่เป็นการต่อยอดที่ยังคง เกาะอยู่กับ “แกน” แห่งความเป็นพุทธศาสนาอย่างมั่นคง การที่จะซึ้งให้เห็นภาพรวมของการก้าวนำทางและสืบทอดธรรมแบบพุทธศาสนาทั้งระบบคิดได้นั้น จำเป็นต้องโยงไปกันทั้ง 4 ช่วงความคิด ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ในการเฉพาะว่า การใช้ภูมิปัญญาเรื่องใดเป็นผลลัพธ์ของช่วงความคิดใด ในที่นี้จะไม่นำเสนอในเชิงประวัติศาสตร์พัฒนาการทางความคิด แต่จะนำเสนอในเชิงประเดิมการใช้ภูมิปัญญาในการ ก้าวนำทาง และ สืบทอดธรรม

การนำเสนอในบทนี้จะเริ่มโดยคัดสรรข้อมูลต่าง ๆ เท่าที่ประมวลได้ รวมทั้งข้อมูลเก่าที่เคยกล่าวถึงบ้างแล้วส่วนหนึ่ง ผนวกเข้ากับข้อมูลใหม่อีกส่วนหนึ่ง นำมาจำแนกประเภท แล้ววิเคราะห์ดูว่าในแต่ละประเดิมใช้ภูมิปัญญาอย่างไร โดยถือหลักว่า ถ้าข้อมูลส่วนใดที่เคยกล่าวรายละเอียดในบทก่อน ๆ แล้ว จะไม่กล่าวซ้ำอีก เพียงแต่จะประมวลสรุปเพื่อซึ้งให้เห็นภูมิปัญญาเท่านั้น ส่วนรายละเอียดจะเท้าความให้ย้อนกลับไปดูในบทที่ว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ โดยตรง

ในการตรวจสอบความจริงของหลักฐานข้อมูล, วิเคราะห์ความหมายของหลักฐานข้อมูล และวิเคราะห์ระบบคิดของท่าน จะยังคงใช้หลักการของทฤษฎีเชื่อมนัย สมัย

และ ปฏิบัตินัย และจะยังคงจำกัดวงให้อยู่ในกรอบคิดของ พุทธมรรคवิถี และ พุทธทาส มรรคवิถี ดังที่เคยกล่าวข้างต้น ทั้งนี้ เพื่อที่จะตอบคำถามว่าท่านใช้ภูมิปัญญาอย่างไร

หลังจากที่ประมวลข้อมูลจากการอุดมค์ พอจะซึ่งให้เห็นภูมิปัญญาโดยแยกเป็น ประเดิมดังนี้ (1) สร้าง “สวนโมกข์” เป็นห้องทดลองทางจิตตามธรรมชาติ (2) ประกาศ นามอุทิศตนเป็น “พุทธทาส” วิเคราะห์ตัวเองสอบพระไตรปิฎก ลงมือสืบค้นขุมทรัพย์จาก พระไชยวัฒน์ และสอนต่อจากเรียนพระอรหันต์ (3) ตั้งคณะกรรมการ (4) ออกหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” และตั้งโรงพิมพ์ (5) สร้างโรงพยาบาลวิญญาณและผลิตสื่อข่าวสอน (6) ตีความประยุกต์ใช้บุราณธรรมภาษาไทยให้เหมาะสมกับกาลสมัย (7) ยักย้ายการเทคโนโลยีในหลาย รูปแบบและหากล้า (8) เยี่ยนหนังสือเผยแพร่ธรรมะ (9) คิดค้นวิธีเผยแพร่ธรรมะด้วยบท ร้อยกรอง (10) บูรณะการคำสอนต่างลัทธินิกายมาประยุกต์ใช้ (11) สร้างทฤษฎีภาษาคน - ภาษาธรรม, ประดิษฐ์คำแปลกใหม่ขึ้นใช้ และเลือกใช้ภาษาไทยให้เหมาะสมกับบุคคล (12) นำ พุทธธรรมมาสร้างเป็นทฤษฎีการเมืองแบบ “อัมมิกาสังคมนิยม” และวิธีทำงานด้วยจิตว่าง (13) สร้างเครือข่ายสายธรรมไว้สืบทอดเจตนารวมถ้วน (14) ออกแฉลงการณ์สวนโมกข์ สร้าง กกฎบัตรพุทธบริษัทขึ้นใช้ และฝ่ากมรดกธรรมไว้สืบทอดศาสนา ซึ่งจะได้วิเคราะห์ในราย ละเอียดแต่ละประเดิมตามลำดับดังนี้

1. สร้าง “สวนโมกข์” เป็นห้องทดลองทางจิตตามธรรมชาติ

กระบวนการ ก้าวนำ และ สืบทอด เริ่มต้นจากการสร้าง “สวนโมกข์” เป็นห้อง ทดลองทางจิตตามธรรมชาติ การที่จะประดิษฐ์ฐานอะไรใหม่ ๆ จะเป็นต้องมี พื้นที่ และ เวที ไว้เป็นที่แสดง บทบาท เพราะถ้าไม่สร้างขึ้นเอง แต่ไปอาศัยเป็น “ลูกวัด” ภายใต้การ ปกครองของเจ้าอาวาสอื่น จะไม่สามารถดำเนินตามอุดมการณ์แบบนั้นๆ แต่ก็ต้อง ให้ เผริญต้องตอกย้ำภายใต้การบังคับบัญชาตามลำดับขั้น มิเช่นนั้นอาจจะก่อให้เกิดปัญหา ถึงขั้นต้องโทษทางวินัยสงฆ์ได้ แล้วจะหมดโอกาสกระทำสิ่งที่มุ่งหวังอีกด้วยไป แต่ครั้น สร้างสวนโมกข์และเป็น “เจ้าสำนัก” เอง ทำให้มีอำนาจเบ็ดเสร็จที่จะรังสรรคให้เป็นไป ตามที่คิดผัน ไม่มีใครสามารถข้อ้งระเบียบกฎหมายหรืออำนาจใด ๆ มาขับไล่所能ได้ จึง แสดงบทบาทพิสูจน์ความคิด ความเชื่อ และผลงานได้เต็มที่ ทั้งนี้เพื่อที่จะรื้อฟื้นพุทธศาสนา, ฝึกฝนการปฏิบัติธรรม และศึกษาบาลีให้ถูกต้องตามสภาพเดิม หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อ ค้นคว้าพระไตรปิฎก (ปริยัติ), ฝึกตามรอยพระอรหันต์ (ปฏิบัติ) และเผยแพร่ความรู้ธรรมะ ในชั้นลึก²

ในเบื้องแรกท่านวางแผนหลักการไว้ว่า ห้องทดลองแห่งนี้จะต้องมีสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติ “ให้มีการเป็นอยู่ กระทิ่งการกินการอยู่ การศึกษา การปฏิบัติให้มั่นสมกัน

ให้สมคล้อยกับการเป็นอยู่ในครั้งพุทธกาล³ จะไม่ทำอย่างมาย แต่จะค้นคว้าทดลองอย่างจริงจัง เช่นเดียวกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นวิทยาศาสตร์ที่ “เล่น” กับปัญหาทางจิตอย่างถึงรากถึงแก่น หลักการอีกอย่าง คือ ภาคทฤษฎี (ปริยติ) ต้องควบคู่ ภาคปฏิบัติ โดยถือว่าทฤษฎีจะต้องมุ่งหมายเพื่อการปฏิบัติ และการปฏิบัติจะต้องอาศัยทฤษฎีเป็นเครื่องชี้นำ นับได้ว่าเป็นภิกขุไทยท่านแรกที่ไม่แยกสองส่วนนี้ออกจากกัน⁴

ห้องทดลองแห่งนี้พยายามจัดให้เป็นสำนักสงฆ์ฝ่าย อรหันวาสี (สำนักพระป่า) มิใช่ สำนักสงฆ์ฝ่าย ตาม瓦สี (สำนักพระบ้าน พระเมือง พระกรุง) โดยให้คงสภาพและรักษา ความสมดุลในธรรมชาติ พยายามให้คน เป็นเกลือกับธรรมชาติ เพราะท่านค้นพบว่า ป่า เป็นปลูกเกิดของความสงบทั้งมวล ป่าเป็นที่สังdamay สดดี สดกิเลส พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า เพราะมีป่าเป็นสภาพแวดล้อม (ดู สภาพแวดล้อมทั่วไปของสวนโมกข์ บทที่ 3 ข้อ 1 หน้า 56 - 66 ประกอบ)

วัตตปฏิบัติในการฝึกฝนทดลอง⁵ ทำอย่างเรียบง่าย แต่เข้มข้นและจริงจัง ในรูปแบบที่เรียกว่า เป็นอยู่อย่างตា มุ่งกระทำอย่างสูง เช่น ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้ทรัพย์ มีจีวรเพียง 3 ผืน ย้อมด้วยแก่นขันนุนให้เป็นสีดำ ไม่มีร่ม ไม่ใช้สนูป ไม่สามารถเท้า ไม่กางมุ้ง แต่ใช้วิธีสมุนไพรไล่ยุงแทน เว้นแต่ครัวไม่สบายจึงจะการมุ้งนอน โดยอ้างว่าพระพุทธเจ้าก็ไม่เคยมี “ไม่เคยใช้สิ่งเหล่านี้” เวลาเดินไปไหนก็ต้องฟันปีกป่อน จะนั่งเทศโนjnเนื้อตัวและจีวรแหงไปเอง แต่ไม่เคยเป็นหวัด ออกกำลังกายโดยการภาัดขยะบนลานวัด สร้างที่พักตามที่ท่านตั้งชื่อเรียกว่า “โรงเปลี่อย” คือ มีเพียงแค่ฝากัน มุงหลังคาดด้วยจากและนอนบนเครื่อไม้ไผ่ ไม่มีห้องน้ำ แต่ใช้วิธีขุดบ่อเล็ก ๆ ไว้เป็นที่อาบน้ำแทน ห้องสุขาทำแบบขุดหลุม พอกถ่ายเสร็จก็ใช้วางไม้ไผ่ฝ่าศีก้าตักขี้แล้วคาดกลบจนมิด⁷ ฉันอาหารเพียงหนึ่งหนึ่งเดียว เวลาเย็นจันน้ำใบชุมเห็ด (พืชชนิดหนึ่งในภาคใต้) โดยซงกับน้ำตาลทรายแดง ให้วะพระเข้าเย็น ทำวัตตตอนย่ารุ่ง เป็นต้น

การสร้างห้องทดลองแห่งนี้ มุ่งที่จะปลูกเร้าความสนใจและทำให้เป็นตัวอย่าง แบบค่อยเป็นค่อยไป ตามกำลังความสามารถ ดังที่ท่านเล่าว่า “...เมื่อไม่มีที่สำหรับพากเราจะจัดทำยิ่งไปกว่าที่ใช้ยา เรากลังกันว่า จำเป็นที่เราจะต้องจัดสร้างที่นี่ ทั้งที่ที่ใช้ยาไม่มีน้ำ ไม่มีภูเขาที่ดงตามตามธรรมชาติเลย และพระเรามีกำลังน้อย เราจะทำน้อย ๆ เพื่อผู้มีกำลังมาก เห็นตัวอย่างแล้วเกิดพอใจขึ้นมา ก็จะจัดทำกันให้แพร่หลายได้สืบไป หรืออย่างน้อยที่สุดการทำงานของเรา อาจเป็นเครื่องสะดุตรา สะกิดใจ ให้เพื่อนพุทธบริษัทเกิดสนใจในการปฏิบัติธรรม หรือรักการปฏิบัติด้วยตนเองขึ้นมาบ้างไม่มากก็น้อย เราทำตนเป็นเพียงผู้ปลูกเร้าความสนใจ...”⁸

ท่านได้บันทึกเกี่ยวกับกระบวนการฝึกฝน ว่า “...สิ่งที่สำคัญที่สุดนั้น ไม่ได้อยู่

ที่ หลัก อะไร มาก มาก นัก แต่ ออยู่ ที่ ความ มาก น้อย ของ กำลัง ใจ และ ความ ช้า หรือ เร็ว ของ สติ, และ ความ เคย ชิน หรือ ไม่ เป็น ส่วน ใหญ่

....ครั้น กำลัง ใจ ค่อย เข้ม แข็ง ขึ้น สติ ค่อย รวดเร็ว ขึ้น ความ เคย ชิน ค่อย ๆ มาก ขึ้น สิ่ง นั้น ๆ ค่อย ยก กล้าย เป็น ธรรมด้า ไป

เพราะ ฉะนั้น ต้อง ให้ เวลา อย่าง น้อย 7 วัน สำหรับ บทเรียน ชนิดนี้ เพื่อ ฝึก ฝน การ ใช้ หลัก การ อาย อย่าง ได้ อย่าง หนึ่ง จน กว่า จะ ได้ ผล เป็น ที่ พอกใจ ...

มัน มี ออยู่ อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ควร จะ นับ ว่า เป็น ของ วิเศษ มาก และ เคย เป็น ที่ พึง ของ ฉัน มาก แล้ว คือ ความ รัก ใน การ ศึกษา อย่าง รู้ อย่าง ทดลอง ... ทั้ง นี้ เพื่อ ถือ เอา โอกาส สำ สำ หรับ ศึกษา สิ่ง เหล่านั้น ด้วย และ ทดลอง กำลัง น้ำ ใจ ของ ตน เอง ด้วย ...

ฉะนั้น ถ้า หาก เรา จะ มี ปัญญา และ เหตุ ผล พอ ๆ แก่ การ รักษา ตัว แล้ว เรา หวัง ได้ ก็ แต่ ความ ปลด อดภัย และ โอกาส แห่ง การ ศึกษา ที่ ประณีต ยิ่ง ๆ ขึ้น ไป ท่าน นั้น

สิ่ง ที่ เคย กล่าว ถูก ตาม ที่ คำ ว่า เป็น ของ ธรรมดามาก เช่น จัน บาง ครั้ง กล้าย เป็น วัตถุ แห่ง ความ ขบ ขัน และ เรากับ ตัว เอง ว่า เปเปลี่ยน ไป จน กล้าย เป็น คน ละ คน และ เมื่อ เป็น ไป โดย ทำ นอง นี้ มา ก่อน เข้า อุป สรรค อัน เกิด จา ค ความ กลัว ที่ ค อย ก ด ก น ค ว า เป็น สมารถ แห่ง จิต ก ที่ มี น้อย เข้า และ หมวด สิ่ง ไป ใน ที่ สุด สามารถ จ น นั่ง ออยู่ ค น ด ด ใจ ว า ใน ที่ ล ง ใน กล ง ค น อัน สง ด โดย ปราศ จา ก เครื่อง คุ้ม ครอง อย่าง ใด นอก จา ก จ ว ร ท ที่ ห น อย แล ว และ มี จิต แ น ว แ น ไป ใน การ ฝึก ฝน ได้ ตาม ปรารถนา

ฉัน เคย เข้า ใจ ว่า เรา อาจ พึง พา สิ่ง คุ้ม ครอง เช่น รั้ว หรือ ก ล ด เป็น ต้น ช่วย บรรเทา ความ หวาด ระ แวง เมื่อ จะ ต้อง นั่ง ออยู่ ค น ด ด ใจ ว า ใน ที่ เปเปลี่ยน แต่ นั้น เป็น สิ่ง ที่ ต้อง ขอบอก ก ล ว า เพื่อน นัก ศึกษา ไว้ ห ว ๆ ก น ว า ไม่ น า จ ะ ใช้ เลย คือ เรา จะ ไม่ ได้ จิต ใจ อัน ใหม่ ที่ เป็น จิต ใจ อัน ปล อย หมวด มัน ยัง คง ระ แวง ออยู่ นั่น เอง ไม่ ให้ เกิด กำลัง ใจ อัน เข้ม แข็ง เพียง พอ พอ ไม่ มี สิ่ง เหล่านั้น เป็น เครื่อง อุ่น ใจ ความ คล า ช น ด ของ ค น ธรรม ด้า ก ที่ มี มา อีก ...

การ ออยู่ ค น ด ด ใจ ไม่ มี อะ ไร จะ ดี ไป กว่า ใช้ เวลา ในการ ฝึก ฝน บทเรียน ของ การ ตี น และ การ ควบ คุ น การ ตี น ของ ตน ใน นิ่ม นวล จน อา จ คล อย ตาม ความ ต้อง กา ร ของ ตน ได้ ทุก เมื่อ

การ ออยู่ ค น ด ด ใจ ไม่ แม่ ใน ทาง บ ร ิ ย ต หรือ ค อน ไป ทาง บ ร ิ ย ต ก ย ง เป็น ที่ แน่น อน ว่า เป็น ผล ด ด ย ง เหมือน กัน การ อ่าน ข้อ ค ว า น ใน พระ ไตร ป ร ภ ก ส่วน มาก ที่ กรุง เทพฯ ได้ ราช า ดิ จ บ น ใจ น อ ย ก ว่า ใน ที่ ส ง ด น ป า ต 4 - 5 เท่า ตัว และ ฉัน อา จ ก ล ว ว ได้ ว า เฉพ ะ บ า ง เรื่อง อ่าน ใน ที่ อ ด แ ขอ จ ไม่ ได้ เรื่อง จน ใช้ ป ร ะ โย ช น ไม่ ได้ เลย ก ที่ มี ไม่ อ ย ... ฉะนั้น สถาน ที่ จ ง เป็น เรื่อง สำคัญ เรื่อง หนึ่ง เมื่อ ก น ... ”⁹

จากเนื้อหาสาระในบันทึกนี้ ประกอบกับข้อมูลอื่นที่เคยกล่าวในบทก่อน ๆ พอกจะวิเคราะห์ให้เห็นกระบวนการทดลองได้ว่า (1) ศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ โดยไม่แยกภาคทฤษฎีออกจากภาคปฏิบัติ (2) ศึกษา บาลีภัยเกรวสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรสำหรับใช้พิชิตความกลัวมาใช้ (3) ทดลองเพื่อญักกับสถานการณ์จริง โดยอยู่คนเดียวในป่าเปลี่ยวที่สังดและนากลัว เพื่อฝึกฝน บทเรียนแห่งการตื่น แล้วแสวงหา สภาพจิตใจอันใหม่ที่ปล่อยหมด (4) ในระยะแรกพบว่าความกลัวได้รับ ความกล้าไปแทนจะหมดสิ้น ทำให้รู้สึกหวนไหเยี่ยงบุตุชนที่ยังรักตัวกลัวตาย แต่ด้วยความมุ่นมา มีสภาพจิตแจ้งແริง และนำพระสูตรมาเป็น เครื่องอุนใจ จึงสามารถประคองตนให้ผ่านพ้นวิกฤตมาได้ (5) ผลที่ได้รับหลังการฝึกฝนอย่างเข้มข้นจริงจัง ก็เริ่มคุ้นชินและปรับตัวได้ ความกลัวค่อย ๆ หายไป มองเห็นสภาพเข่นนั่นว่าเป็นสิ่งนำขัน และยังหาญกล้าถึงขั้นท้าทายให้ออกมาต่อสู้กัน (6) เมื่อผ่านขั้นตอนนี้มาได้ ก็เริ่มค้นพบ บทเรียนแห่งการตื่นอยู่เสมอ (การดำรงอยู่โดยมีสติอย่างกำกับตลอดเวลา) และ สภาพจิตใจอันใหม่ที่ปล่อยหมด (ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นคงเหลืออยู่อีก) ซึ่งเป็นสภาพจิตใจที่ประณีต นุ่มนวล มีสมารธ และสงบยิ่ง สมดังพระจันทร์ที่ว่า “นตติ สนติ ปริ ฐุ ฯ - ฐุ ฯ ใจจะเสมอด้วยความสงบไม่รู้”

หลังจากที่รังสรรค์ห้องทดลองที่พุ่มเรียงประสบผลสำเร็จระดับหนึ่งแล้ว ได้คิดจะขยายเครือข่ายออกไปอีก แต่เล็งเห็นอุปสรรคค่าว่าสถานที่แห่งนี้คับแคบ ไม่เหมาะสมที่จะขยายให้เต็มรูปแบบ ไม่มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติอันเปรียบประดุจเส้นเลือดไว้หล่อเลี้ยงชีวิตตลอดทั้งปีได้ อีกทั้งต้องอยู่ห่างไกลเส้นทางคมนาคม ผู้ที่จะมาร่วมก้าวตามย่องสัญจารีมาไม่สะดวก ท่านจึงขับข่ายมาถึงสวนโมกข์แห่งใหม่บริเวณวัดธรรมน้ำใหญ่ สวนที่พุ่มเรียงปล่อยให้เป็นอนุสรณ์แห่งประวัติศาสตร์ ณ สวนโมกข์แห่งใหม่เมื่อเนื้อที่กว้างขวาง มีภูเขาห่างๆ และมีริมน้ำไหลตามธรรมชาติที่ใช้บริโภคได้ตลอดปี สามารถรังสรรค์ให้เป็นห้องทดลองอย่างเต็มรูปแบบ มีหอพักเรือนนอน “หอแดง” สำหรับผู้ที่จะมาร่วมก้าวตามคราวละมาก ๆ ได้ และหลังจากที่สร้างแห่งที่ 2 สำเร็จ ได้ขยายข่ายไปยังสวนโมกข์นานาชาติแห่งที่ 3 ที่เรียกว่า “ธรรมศรัมนานาชาติ” เพื่อไว้ฝึกฝนทางจิตให้แก่ชาวต่างชาติ และยังสร้างสถานที่ฝึกฝนทางจิตให้แก่สตรีที่เรียกว่า “ธรรมมาดา” อีกด้วย ทั้งนี้เพื่อทดแทนสิทธิสตรีที่เคยทรงอนุญาตให้อุปสมบทเป็นภิกษุณีในสมัยพุทธกาลได้ แต่หายไปภายหลัง (ดู เรื่องสิทธิสตรี บทที่ 4 ข้อ 9 หน้า 127 - 129 ประกอบ)

จึงกล่าวได้ว่า การสร้าง “สวนโมกข์” เป็นห้องทดลองทางจิตตามธรรมชาติ และทำตนเป็น พ่อค้าทางธรรม ครั้งนั้น ถือได้ว่าเป็นการใช้ภูมิปัญญาทักษะในการทำทางและสืบทอดธรรมที่ประสบความสำเร็จมิใช่น้อย ถ้าจะกล่าวโดยอุปมา กับสินค้าชนิดอื่น นับว่า เป็นการเปิดตัวสินค้าทางธรรมยี่ห้อ ธรรมโภชณ์ของพุทธศาสนา ที่คงงามและนำไปประทับ

ใจยิ่ง เพราะนำเสน�建議ทัศน์ในรูปแบบใหม่ที่ท้าทาย ไม่ซ้ำใคร ก่อให้เกิดแรงกระเพื่อม ในวงการสังคมไทยมีให้น้อย ทำให้กล้ายเป็นที่สนใจและวิพากษ์กันอย่างกว้างขวาง หลายฝ่ายต่างสังเกต ผู้มีอุปนัย และจ้องติดตามผลว่า ท่านจะก้าวนำทางและสืบทอดธรรมอย่างไรต่อไป

2. ประการนามอุทิศตนเป็นพุทธาส, วิเคราะห์ตรวจสอบพระไตรปิฎก สืบคันธุ์ทรัพย์จากพระไตรปิฎก และسانต์อาจารย์พระอรหันต์

2.1 การประการนามอุทิศตนเป็น “พุทธาส” และพยายามเติมเต็มนามนั้นให้สมบูรณ์

การที่ท่านพิสูจน์ความบริสุทธิ์โดยการประการนามอุทิศตนเป็น “พุทธาส” เพื่อที่จะให้คำมั่นสัญญาต่อประชาชนชาวพุทธว่า สิ่งที่กำลังกระทำและที่จะทำต่อไป ล้วนอยู่ได้อiamติ ทางสผู้ชื่อสัตย์ ของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น มิได้คิดจะนองกรีดหรือดึงลักขินิภายในเมแต่อย่างใด ถ้าสามารถพิสูจน์สิ่งนี้ได้ นอกจากจะเป็นเกราะป้องกันข้อครหาในทางแล้ว ยังสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ที่จะก้าวตามได้อย่างสนิทใจอีกด้วย จึงถือได้ว่าเป็นการใช้ภูมิปัญญา ก้าวนำทางที่แหลมคมอีกกลยุทธ์หนึ่ง ส่วนการปฏิเสธการศึกษาในระบบ ทำตนเป็นนักงานนวลดแตกฝุงและตั้ง “ห้องทดลองทางจิต” เป็นสำนักศึกษาอกรอบบ้านเอง อาจถูกมองว่าเป็นแกะดำเนลงฝุง และถูกวิพากษ์ในเชิงลบ จนกล้ายเป็นอุปสรรคได้ ถ้าจะก้าวนำ และ สืบทอด ต่อไปให้ราบรื่น จะต้องขัดข้อครหาเหล่านี้และพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ใจให้เป็นที่ประจักษ์ โดยดำเนินการแบบเดียวกับที่กล่าวแล้วเช่นกัน

ในส่วนของความพยายามที่จะเติมเต็มนามนั้นให้สมบูรณ์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าคำประการ เป็นทางสผู้ชื่อสัตย์ มิใช่เพียงแค่ “ลมปากอย่างเสียง” แต่เจตนาจะให้เป็นเช่นนั้นจริง ๆ หรืออีกนัยหนึ่ง การที่จะสอนให้ผู้อื่นทำตามวิธีแห่ง “พุทธาส” ได้ จะต้องแสดงแบบฉบับที่ดีงามให้เป็นที่ประจักษ์ก่อน มิใช่สอนให้ผู้อื่นทำในสิ่งที่ตนเองปฏิบัติไม่ได้ แต่จะต้องสอนให้ผู้อื่นทำตามในสิ่งที่ตนพูดและสามารถทำให้ดูได้ ท่านจึงพยายามเติมเต็มนามนี้โดยหลักหลาຍวิธี (ดูรายละเอียด บทที่ 4) เช่น การลงมือสืบคันธุ์ทรัพย์จากพระไตรปิฎกเพื่อที่จะนำมาใช้สานต์อาจารย์พระอรหันต์ โดยนำบาลีพระสูตรต่าง ๆ มาจัดหมวดหมู่และลำดับขั้นตอนเสียใหม่ เพื่อให้สะดวกและง่ายต่อการใช้ตามรอยพระอรหันต์ เดินตามรอยพระพุทธบาทโดยการฝึกทดลองอยู่คุณเดียวในป้าเปลี่ยวที่เรียบและน่ากลัว นำบทบาทลีลาของพระบรมครุฑ์เป็นนายมาประยุกต์ใช้แก่ปัญหา และเป็นแนวทางในภูมิปัญญา ก้าวนำทางสืบทอดของท่านพุทธาส

การสืบทดสอบพิริยาสนา การนำเอาอุปแบบของ พระบรมโพธิรัตน์กลางดินที่พระเชตวัน มาสร้างสรรค์ให้เป็น โพธิรัตน์กลางดินที่สวนโมกข์ นำ นิพพาน อันเป็นอุดมคติของชีวิต ของพุทธศาสนามาทำให้เป็นปริญญา ตามก่อนตาย ของสวนโมกข์ นำพระวจนะเรื่อง พระธรรมจะยังคงอยู่ เป็นครูของพวกรเชอ ภายหลังจากที่เสด็จดับขันธ์ปัตินิพพาน มาทำให้เป็น บทเพลง พุทธาสัจจกอยู่ไปเมื่อวันตาย ภายหลังที่ลั่งสาร ตลอดจนบทบาทเล่าอื่น ๆ ของผู้เป็นนายอิกนัปไม่ถ้วนล้วนถูกกระดุมเข้ามาเพื่อประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยทั้งสิ้น ไม่ออกนอกลุ่มอภิธานใด ๆ จึงถือได้ว่าเป็นการใช้ภูมิปัญญาทักษะทางที่แผลมคอมิยิ่งอีก กลุ่มหนึ่งเช่นกัน

2.2 การลงมือตรวจสอบพระไตรปิฎก

การที่จะก้าวนำทางให้ได้ สิ่งที่ต้องรับการทำอีกอย่างหนึ่ง คือ การลงมือตรวจสอบ พระไตรปิฎกอย่างเข้มข้นและจริงจัง ทั้งนี้เพื่อสืบค้นพระวจนะและธรรมวินัยที่เชื่อว่าถูก ต้องกับความเป็นจริง มาใช้ยืนยันและตอบโต้กับนักศึกษาในระบบ (นักอภิธรรม) ว่า เนื้อหา สาระและวิธีการที่ใช้สอนกันในสมัยนั้น เป็น พระสัทธรรม (ธรรมะแท้) หรือ สัทธรรม- ปฏิรูป (ธรรมะเทียม) กันแน่ ? อาจจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม วิธีการที่นำมาใช้เข้ากัน ได้กับหลักการของทฤษฎี เชื่อมนัย, สมนัย และปฏิบัตินัย กล่าวคือ ถ้าพิจารณาเห็นว่า สมดคล่องต้องกันในแต่ละส่วน (ตามหลักของทฤษฎีเชื่อมนัย), มีข้อเท็จจริงรองรับ (ตาม หลักของทฤษฎีสมนัย) และสามารถนำมาปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ได้จริง (ตามหลักของ ทฤษฎีปฏิบัตินัย) ก็ถือว่าเนื้อหาสาระส่วนนั้นเป็นพระวจนะและเป็นธรรมวินัย แต่ถ้าเข้า กันไม่ได้ ก็ถือว่าเป็นสิ่งปลอมปนในพุทธศาสนา จะต้องข่าวสะสงออกไป การตรวจสอบ พระไตรปิฎกเสียใหม่เท่ากับเป็นความพยายามที่จะกลับไปหาตรวจสอบแบบดั้งเดิม กระบวนการนี้นักจากเป็นความพยายามยืนยันสิ่งที่เชื่อว่าถูกต้องแล้ว ยังเป็นการ ตอบโต้ผู้ที่กล่าวหา โดยซึ่งให้เห็นว่าพวกรเข้าต่างหากที่สักแต่เชือและทำตามกันมาอย่าง หลบหนูลับตา โดยไม่ใช้หลัก “กາລາມສູງ” ที่พระองค์ให้ไว้ตรวจสอบข้อเท็จจริงให้ได้เสีย ก่อน

การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกอย่างจริงจังถือว่าเป็นการศึกษา ภาคป्रิยัติ หรือ ศึกษา เชิงทฤษฎี ตามหลักการของพวกรเชื่อมนัย ส่วนการตรวจสอบว่ามีข้อเท็จจริง รองรับหรือไม่ ถือว่าเป็นการศึกษา ภาคปฏิบัติ ตามหลักการของพวกรสมนัย ซึ่งพวกร สมนัยจะช่วยชี้ให้เห็นว่าถ้าทฤษฎีใดที่ไม่มีข้อเท็จจริงรองรับจนสามารถนำมาสู่การลงมือ ปฏิบัติได้ ถือว่า ทฤษฎีนั้นว่างเปล่าและเพ้อฝันเลื่อนลอย ส่วนพวกรปฏิบัตินัยจะ พิจารณาว่า แม้จะมีข้อเท็จจริงรองรับและปฏิบัติได้ แต่ถ้าไม่ใช่เพื่อสำเร็จประโยชน์ใน

ทางดับทุกชีวิต ให้ประเมินว่า ทฤษฎีนั้นไร้ค่าและความหมาย ทฤษฎีทั้งสามนี้จึงทำหน้าที่ร่วมกัน โดยทฤษฎีเชื่อมนัยคอย ศึกษา สมนัยคอย ตรวจสอบ และปฏิบัตินัยคอย ประเมินผล การใช้หลักการของทฤษฎีทั้งสามประกอบกัน ทำให้ท่านเชื่อมั่นว่าวิธีการของท่านถูกต้องทั้งภาค ปริยติ (ทฤษฎี) ปฏิบัติ และปฏิเวช (ดับทุกชีวิตจริง)

2.3 การสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด

โดยหลักทั่วไปของการเป็นผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง ทางความคิด หรือทางจิตวิญญาณ สิ่งที่จำเป็นที่ต้องรีบกระทำคือ การสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด (ดูรายละเอียดบทที่ 2 ข้อ 2 หน้า 37 - 44 ประกอบ) เพื่อป้องกันไม่ให้ถูกหยิบยกมาโจมตีในภายหลังได้ ด้วยเหตุนี้จึงต้องพิสูจน์ความเป็น “พุทธาส” ให้รัดกุมยิ่งขึ้น โดยหยิบยกเอาหัวใจของพุทธศาสนา เรื่อง ความไม่ยึดมั่นถือมั่น และมาตรการตรวจสอบความจริง เรื่อง กาลามสูตร โคตมีสูตร และ หลักมหาปท ese s มาใช้ ในส่วนของ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น จะทำหน้าที่เป็นเสมือน “ใบเบิกทาง” ด้วยเดือนว่าอย่างมั่นถือมั่นแม้แต่พระไตรปิฎก จึงทำให้ท่านสามารถตีความประยุกต์ให้ตามความเหมาะสมและจำเป็น โดยดำเนินการภายใต้กรอบของ 3 มาตรการ คือ มาตรการ กาลามสูตร ทำหน้าที่พิสูจน์ว่าถ้าจะเชื่อว่า หลักคำสอนได้เป็นพระวจนะหรือธรรมวินัย ก็ต่อเมื่อพิสูจน์ได้ว่าสามารถนำมาใช้ได้สำเร็จประโยชน์ในการดับทุกชีวิตจริงหรือไม่ มาตรการ โคตมีสูตร ทำหน้าที่ตรวจสอบว่า เนื้อหาสาระนั้นเข้ากันได้กับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนาเรื่องการดำรงชีวิตอยู่อย่างมั่นคงสันโดษหรือไม่ ส่วนมาตรการ มหาปท ese s ทำหน้าที่เปรียบเทียบดูว่า เนื้อหาสาระนั้นเข้ากันได้กับหลักธรรมวินัยหรือไม่

การที่จะเข้าใจหลักคำสอนของพุทธศาสนานั้น ถ้าจะพูดกันอย่างรัดกุมแล้ว ยังไม่มีผู้ใดยืนยันได้ว่า สิ่งที่เป็นจริงหรือถูกต้องกับความจริง เป็นอย่างไรกันแน่ เพราะคำสอนเหล่านี้มิใช่ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ใครได้ยินได้ฟังมาด้วยตนเองโดยตรง แต่เป็นข้อมูลที่ได้จากการอนุมานสืบต่อ กันมาเป็นทอดๆ จึงยังไม่ครบองค์ประกอบของความจริง 3 ประการ ที่ว่า (1) พระองค์ตรัสไว้ เช่นนั้นจริง (2) เราเชื่อว่า ตรัสไว้ เช่นนั้นจริง และ (3) มีหลักฐานยืนยันว่า ตรัสไว้ เช่นนั้นจริง (ดู องค์ประกอบของความจริง บทที่ 2 ข้อ 1 หน้า 27) คำสอนดังกล่าวเป็นเพียงสิ่งที่ถูกสืบทอดและตีความต่อ ๆ กันมาหลายชั้น ท่านพุทธาส จึงถือว่า มีความชอบธรรมที่จะศึกษาตีความเอาเองบ้าง ถึงแม้จะถูกกล่าวหาว่าเป็นปฏิเสธพระไตรปิฎก แต่มิได้ปฏิเสธส่วนที่เป็นพระวจนะ หากแต่ปฏิเสธเฉพาะส่วนที่ท่านเชื่อว่าเพิ่มเติมเข้ามาภายหลังต่างหาก

อันที่จริง ยังไม่เคยมีใครซึ่งให้เห็นอย่างชัดแจ้งว่า ท่านกระทำผิดตรงไหน หากจะ

มีบ้างก็พวgnอกอิทธิรวม ที่กล่าวหาว่าเป็น “พวgnอกคอกอก” (Unorthodox) ที่ชอบทำอะไรไม่เหมือนชาวบ้าน แปลบากลิตาตามใจชอบโดยไม่คำนึงถึงหลักไวยากรณ์ และตีความธรรมะไม่เหมือนใคร แต่ท่านตอบได้ว่าที่ต้องแปลและตีความเช่นนั้น เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ได้จริง จึงน่าจะปล่อยให้เป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะวินิจฉัยเองว่าควรจะเลือกเชื่อฝ่ายใด นอกจากนี้ ถ้านำหลักแห่งความสอดคล้องของทฤษฎีเชื่อมนัยมาตรฐานตรวจสอบ จะพบว่าเนื้อหาในพระไตรปิฎกบางส่วนขัดแย้งกันเองจริง และยังขัดแย้งกับหลักการพัฒนารูปของพุทธศาสนาอีกด้วย โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นพระอิทธิรวม อีกทั้งยังสอนให้คนติดข้องหลงในลักษณะบุนส่วนรู้ แणยังนำเอาเรื่องยักษ์มาเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การสาดภานยักษ์ ทำให้ดูเสมือนว่าพุทธศาสนาตอกย้ำภายใต้อิทธิพลของยักษ์ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงไม่เชื่อว่าคำสอนส่วนนี้จะเป็นจริง นอกจากนี้ยังตั้งคำถามในเชิงวิพากษ์ว่า การตีความให้หลงในลอยู่ในกามคุณและติดข้องอยู่กับรถแห่งสวรรค์อันน่าเสพติดสมมััง และให้ตอกย้ำภายใต้การครอบงำของยักษ์หรือพระราหูตามแบบที่สอนกันอยู่ในหมู่นักอิทธิรวม กับการตีความให้ถอนตัวออกเสียจากการคุณ ให้รู้จักพึงตนเอง และให้ใช้ปัญญาเป็นเทียนสองทางตามแบบของท่าน อันไหนควรจะสอดคล้องกับหลักการของพุทธศาสนามากกว่ากัน ?

ฉะนั้น เมื่อนำเหตุผลเหล่านี้มาประกอบพิจารณา จะเห็นได้ว่าคำตอบใต้นี้มีเหตุผลน่ารับฟังและมีความชอบธรรมอยู่ในตัว เพราะสามารถพิสูจน์ได้ว่า (1) สิ่งที่ทำนั้นกระทำตามช่องทางเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นที่ทรงเปิดไว้ให้ (2) การตีความแบบของท่านเมื่อตรวจสอบด้วยหลักการตามสูตรแล้ว พบทว่าก่อให้เกิดสำเร็จประโยชน์ในชาตินี้ได้จริง (3) การตีความให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างสันโดษเรียบง่าย เข้ากันได้กับหลักคิดมีสูตรมากกว่า และ (4) การตีความแบบนี้ เมื่อนำมาเทียบเคียงกับหลักคำสอนในมหาปทесลีแล้วจะไม่ขัดแย้งกับหลักธรรมวินัยแต่อย่างใด

3. ตั้งคณะธรรมทาน

ถ้าพิจารณาตั้งแต่ต้นจะเห็นว่าการก้าวนำทางและสืบทอดธรรมแบบพุทธทาส ดำเนินกระบวนการอย่างเป็นระบบควบคุมจร โดยเริ่มจากก่อตั้งห้องทดลองทางจิต ซึ่งเป็นงานบุกเบิกด้านสถานที่ ประกาศนามอุทิศตนเป็นพุทธทาสและพยายามเติมเต็มนามนั้นให้สมบูรณ์ ซึ่งเป็นงานด้านพิสูจน์ภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณและสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด ส่วนในข้อนี้จะกล่าวถึงงานอีกด้านหนึ่ง คือ การร่วมมือกับนายธรรมทาส พานิช (ผู้นำอง) จัดตั้งองค์กรหรือคณะทำงานที่เรียกว่า “คณะธรรมทาน” ท่านอธิบายความหมายของ “นาม” นี้ว่า “...ไม่ใช่นามของสมาคม แต่เป็นนามของคน จำพวกหนึ่ง ซึ่งมีเจตนาที่จะปลูกขยาย ปลูกซึ่งกันและกัน

ให้รู้จักธรรมอันแท้จริงของพระพุทธเจ้า ไม่เฉพาะแต่คนที่มาประชุมกัน แต่จะเป็นใคร อญ্তีไนน์ตาม ถ้ามีจุดหมายร่วมกันเช่นนี้ ก็ถือว่าเป็นคณะกรรมการท่านได้...”¹⁰

อันที่จริงประกายทางความคิดเรื่องนี้มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2470 - 2472 ก่อนตั้งสวนโมกข์ โดยนายธรรมทาสฯ ได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก สมาคมมหาโพธิ ของภิกษุธรรมปalive และหนังสือพิมพ์ “ยังอิสต์” ของญี่ปุ่น ประกอบกับการติดต่อกับชาวลังกาซึ่งเป็นศิริเสนา ทำให้เข้าใจความคิดลึกซึ้งในเรื่องการพิ�พุทธศาสนาในต่างแดน จึงคิดจะนำมาทำตามแบบอย่างในประเทศไทยบ้าง ในครั้งแรกได้ชักชวนผู้ร่วมคุณกรรม เช่น นายเที่ยง จันทเวช, นายดาว ใจสะอาด, นายฉัช วรรณกลัด, นายเนิน วงศ์วนิช, นายกวยกิ่วไม้แดง มาร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ ช่วยกันจัดหาหนังสือ เช่น เทคนาเสื้อป่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร ไทยเขzm วิสาขะ เป็นต้น แล้วนำมาตั้งเป็น ห้องหนังสือ ให้ผู้ที่สนใจได้หยิบยืมอ่าน¹¹ ในขณะนั้น ท่านพุทธทาสยังอยู่ที่กรุงเทพฯ ยังไม่แต่งงานภาษาอังกฤษเท่านายธรรมทาสฯ (อดีตนักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 2) จึงไม่รู้ความเคลื่อนไหวในต่างแดนมากนัก จะมีบังก์ที่นายธรรมทาสฯ ส่งข่าวควรไปให้ ครั้นกลับมาตั้งสวนโมกข์ท่านเห็นว่าวิธีการนี้มีประโยชน์ จึงนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการก้าวหน้าและสืบทอดธรรมอีกกลุ่มนึง โดยชี้แจงวัดดุประสค์ วิธีการ และความมุ่งหวังของ คณะกรรมการท่านไว้ในหนังสือพิมพ์ พุทธศาสนา ฉบับที่ 1 ปีที่ 1 พฤษภาคม 2476 ว่า

คณะกรรมการ ตั้งขึ้นเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ... เพื่อมีส่วนช่วยเหลือให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ในยุคกึ่งพุทธศาสนาอุกกาล, โดยเผยแพร่ความจริงในพระธรรมวินัยอย่างไม่ปิดบังซ่อนเร้น เพื่อให้พุทธบริษัทได้มีความรู้ ยังกันและกันให้ชัดระลักษณ์ความชัด อันเป็นเสียงนาม และเพาะปลูกการประพฤติชอบแท้จริง อันเป็นความสุข...

ในครั้งพุทธกาล คนจะง่หือฉลาดก็ตาม พระอัญญาโภณทัญญาได้ฟังเทคโนโลยีในครั้งแรก ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม แต่เดียวนี้เราฟังกันทุกวัน เรียนกันเป็นปีๆ บางคนเรียนได้มากกว่าพระสารีบุตรเสียด้วยซ้ำ ก็ยังไม่ได้รับผลลัพธ์ในพุทธศาสนา คือความพัฒนาทุกๆ ซึ่งไม่ต้องลำบากใจด้วยอำนาจ ราคะ โถะ โมหะ อย่างคนทั้งหลาย ดูคล้ายกับว่า คำสั่งสอนในพุทธศาสนาไม่สามารถให้ผลจริง ดังที่กล่าวไว้เลย...

เมื่อปริยัติธรรมเจริญถึงเพียงนี้แล้ว เราจึงชวนกันก้าวหน้าก้าวหนึ่งเดียว คือ จช่วยกันรื้อฟื้นวิปัสสนาธุระหรือส่งเสริมปฏิบัติธรรม อย่าตั้งหน้าเรียนหาลาภยศ หรือเรียนไว้สอนกันเฉย ๆ อย่างเดียว เพราะพระองค์ตรัสไว้ว่า คนเช่นนี้เหมือนกับผู้เลี้ยงวัว

ให้คุณอื่นกินนมเท่านั้น...

เหตุนี้ คณะกรรมการ จึงพยายามอย่างยิ่ง ที่จะส่งเสริมการปฏิบัติธรรมให้เจริญ ก้าวหน้าไปอีกอย่างไร และยอมสละทุกอย่าง เพื่อปฏิบัติตามธรรมวินัยให้ถูกต้องและครบถ้วนจริง ๆ เพื่อว่าในหมู่ภิกษุเหล่านี้ จะมีผู้มีอุปนิสัยแก่กล้าสามารถบรรลุ 目標ผล เป็นผู้หมวดจากความชั่วทั้งหลาย เป็นพระสงฆ์ที่แท้จริง ไม่ใช่สมมติสงฆ์ หรืออย่างน้อยที่สุดเป็นสมมติสงฆ์ที่กำลังปฏิบัติเพื่อบรรเทา ราคะ โภสະ มิหนะ ตามหลัก ตัดสินธรรมวินัยของพระองค์ ก็ยังดีกว่าที่กำลังปฏิบัติสั่งสม ซึ่งรับเท่ายธรรมของชาวบ้าน มาบริโภคแล้ว บางที่หากอาจนำวายผลให้สำเร็จแก่ทายกหรือผู้ด้วยที่เข้าอุทิศถึงไม่ เพราะ ตนเองไม่เป็นทักษิณยบุคคล และไม่พยายามจะเป็นเสียเลย

คณะกรรมการ ไม่มีเช้มมุ่งหมายที่จะแยกสงฆ์ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบออกจากสงฆ์ที่ปฏิบัติผิด ๆ พลาด ๆ เป็นการทำสงฆ์ให้แตกแยกกันเป็นพากเป็นเหล่า แต่เมื่อความประ伤ค์อย่างแรงที่อยากให้สงฆ์ทั้งสิ้น เป็นผู้ปฏิบัติตรงตามธรรมวินัย ยิ่งขึ้นไปกว่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้ และไม่เอกสารเป็นปัทวัญญา ให้เรียกได้ว่าเป็นผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบเสมอ กันไปหมด หรือมีมากกว่าที่ปฏิบัติผิด ๆ ผู้มีความเห็นว่า คณะกรรมการ มีจุดประสงค์ แยกสงฆ์ออกเป็นสองพวกนั้น เป็นความเข้าใจผิดอย่างร้ายกาจ ขอท่าน พิจารณาดูดูคงดีเสียก่อนเดิม แล้วจึงช่วยกัน...

การจัดทำสถานที่ให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติ คณะกรรมการได้เข้าที่แห่งหนึ่งจากวัสดุปัจจุบัน เป็นวัสดุร่วมมานาน แต่ยังมีพื้นที่สีมา ใกล้จากคนพสกนิกรล้าน เสียบสังค์ มีโคนไม้ ร่มไม้ เตียงนอน สรวน้ำมีน้ำใส่เย็น ที่นั่งที่นอนพอครัวแก่ภาวะของภิกษุผู้พิทักษ์ ภาระทำตน ให้ตรงต่อธรรมวินัย และมีสิทธิที่จะห้ามไม่ให้คุณเข้าไปเทียวยออย่างวัดอื่น เหมาะสมแก่การ ทำความสงบ เพื่อทำการค้นคว้าทางใจ ที่นี่จะไม่จัดให้เป็นวัด แต่จะจัดให้ตรงกับที่เรียก ในภาษาบาลีว่า อาสาม แปลตามตัวว่า ป่าเป็นที่รื่นรมย์ ไม่ใช่วัด เรียกว่าฯ ว่า สวน (ตรง กับที่ฟรังเศสเรียกว่าปาร์ก) และให้ชื่อตามความมุ่งหมายว่า สวนไมกษาaram แปลว่า ป่า ไม้ที่ยืนดีเป็นกำลังให้ถึงธรรมเครื่องหลุดพ้นจากทุกข์ เวลากำลังจดอยู่ เพื่อตั้งใจ รับรองผู้ปฏิบัติจริง ๆ อันจะจะมาจากทิศทั้งสี่ ไม่จำกัดพวงจำกัดชั้น เพื่อเป็นโอกาสแก่ผู้ ประถนนาทุกท่าน จะได้มีชีวิตตามที่ต้องการ ในวงแห่งการปฏิบัติเพื่อลูกุตตรสุข¹²

กิจการของคณะกรรมการ แบ่งออกเป็น 3 แผนก (แผนก) ประกอบด้วย 19 ภาระ งาน ดังนี้

(1) แผนกสวนไมกษาaram

1. แผนกวิชาธิการ และตู้สมุด, ทำการค้นคว้าทางฝ่ายหลักวิชาโดยเฉพาะ.

๒. แผนกสัมภารการ และปฏิคุม, ทำงานจัดสถานที่ และต้อนรับแขกของสถานนี้.
๓. แผนกสื่อสาร และแลกเปลี่ยนความรู้ ทำการติดต่อกับคนทั่วไป.
๔. แผนกนักปฏิบัติธรรม ทำการค้นคว้าด้วยทางวิปัสสนา โดยเฉพาะ.
๕. แผนกเผยแพร่วิชาชាតีนได้ ด้วยวิธีทันสมัย และมีศิลปะ.
๖. พิธีภัณฑ์ความบุปผารณ์ มีวัตถุและภาพเกี่ยวกับการศึกษาทั่วโลกทุกชนิด.

(2) แผนกคณะกรรมการท่าน

๗. แผนกวิชาเรียนแพร์ธรรม ทั่วทุกจังหวัด, หรือทั่วประเทศ.
๘. แผนกทำการสอน ประจำสำนักงาน, หรือเฉพาะในเขต.
๙. แผนกห้องอ่านหนังสือประชาชน, จุうให้รักการศึกษา.
๑๐. แผนกห้องสมุดสำหรับการค้นคว้า, สร้างตู้สมุดให้เพียงพอแก่การงานที่ทำ.
๑๑. แผนกของวิชาบริการ ทำการค้นคว้าข้อมูลของสรรพวิชาทางพุทธศาสนา.
๑๒. แผนกด้านนิยม วิธีใช้ณาการที่ทันสมัย, ตลอดถึงนโยบาย.
๑๓. แผนกหนังสือพิมพ์ ออกตามรายค่าบตามสามารถ, เพื่อโฆษณาความและ สื่อสาร.
๑๔. แผนกหนังสือเอกสาร, พิมพ์หนังสือจำหน่ายเอกสารเป็นกำไร, และแจกฟรี.
๑๕. แผนกโรงพิมพ์, เพื่อบำบัดความยุ่งยากอันเกิดจากการพิมพ์อื่นໄก.
๑๖. แผนกโรงเรียนอบรมตามหลักพุทธศาสนา, และพุทธวิทยาลัย.

(3) แผนกบำเพ็ญทาน

๑๗. แผนกบำเพ็ญทานประจำสัปดาห์ หรือบักษ์, (เช่น สังฆทาน).
๑๘. แผนกบำเพ็ญทานประจำปี, (เช่น กฐินตามวิธีที่ถูกทางธรรม).
๑๙. แผนกบำเพ็ญทานครัวพิเศษ, (เช่น ทุพภิกขภัย โรงเรียน เด็กอนาคต).¹³

จาก 19 ภาระงานนี้ ได้สะท้อนให้เห็นการใช้ภูมิปัญญาอย่างเป็นระบบควบรวมรวมในระยะแรกอาจจะติดขัด เพราะกำลังคนน้อย แต่ระยะต่อมาเมื่อผู้ครรภามาเพิ่มขึ้น จึงเกิดแนวร่วม และค่อย ๆ ยกระดับความพร้อมขึ้นตามลำดับ จนสามารถผลักดันให้เส้นทางสายสัมโนกษ์เป็นที่รู้จักแพร่หลาย จึงนับได้ว่าการก่อตั้งคณะกรรมการเพื่อเป็นองค์กรดำเนินงาน เป็นการก้าวนำทางและสืบทอดธรรมที่สำคัญมีชื่ออย่าง ควรยึดถือ เป็นแบบอย่างที่ดีได้อีกกลุ่มหนึ่ง

4. ออกหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” และตั้งโรงพิมพ์

พร้อม ๆ กับกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้น ท่านยังออกหนังสือพิมพ์และตั้งโรงพิมพ์อันที่จริงถ้าดูประวัติย้อนหลัง จะพบว่าตอนกุปสมบุทธใหม่ ๆ เคยออกหนังสือพิมพ์ด้วยลายมือเขียน ลงในกระดาษฟู่ลสแก๊ป¹⁴ จึงน่าจะกล่าวได้ว่า วิญญาณ นักหนังสือพิมพ์คงจะมีมาก่อนหน้านี้แล้ว ครั้นออกมาตั้งสวนโมกข์ ถูกนำมามาใช้เป็นเครื่องมือในการ “ก้าวนำ” โดยออกหนังสือพิมพ์ขนาด 8 หน้ายก ชื่อ พุทธศาสนา (คงรูป “ส” ภาษาบาลีไว้)¹⁵ เปิดตัวสู่โลกบรรณพิพจนบัญชีมุสลิมที่ 1 ฉบับที่ 1 เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2476 (หลังจากตั้งสวนโมกข์ 1 ปี) ในระยะต่อมาได้จัดทำเบียนเป็นหนังสือพิมพ์รายตวีมาส (ราย 3 เดือน) กำหนดออกทุกเดือนกุมภาพันธ์ (กุมภาพันธ์ - เมษายน), พฤษภาคม (พฤษภาคม - กรกฎาคม), สิงหาคม (สิงหาคม - ตุลาคม) และพฤษศจิกายน (พฤษศจิกายน - มกราคม) หนังสือพิมพ์นี้ออกต่อเนื่องกันมาถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) รวมได้ 71 ปี นับว่าอายุยืนยาวมาก เมื่อเทียบกับฉบับอื่นในประเภทเดียวกัน

หนังสือ พุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่องรมะและกิจการสวนโมกข์ สืบสาร ประชาสัมพันธ์กับโลกภายนอก สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นเวทีซักถามข้อข้องใจ แสดงความคิดเห็น ได้ตอบระหว่างคนต่างมุ่งมอง และยังเปิดโอกาสให้บทความต่าง ศาสนาแวงเวียนเข้ามาทักษายอยู่เสมอ¹⁶ โดยมีตัวท่านเป็นนักเขียนประจำ ถ้าเขียน หลายบทความจะเข้าหดายนามปากกาหมุนเวียนกันไป (ดู นามปากกา บทที่ 3 ข้อ 3 หน้า 86) ส่วนนักเขียนอื่นแวงเวียนเข้ามาตามโอกาส สูญแบบเนื้อหาตั้งแต่เดิมมาแบ่งออกเป็น 3 ภาค ได้แก่ ภาคความรู้ทั่วไป อยู่ภายใต้การดูแลของนายธรรมทาส ๆ มีหน้าที่ รายงานข่าวสารความเคลื่อนไหวและบทวิจารณ์ในแวดวงพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ส่วนอีก 2 ภาคที่เหลือ อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของท่านเอง คือ ภาคพระไตรปิฎก แปลไทย มีหน้าที่ให้ความรู้หลักธรรมคำสอนจากพระไอยชรที่แปลมาจากบาลีโดยตรง และ ภาคส่งเสริมการปฏิบัติธรรม มีหน้าที่แนะนำส่งเสริมวิธีฝึกฝนปฏิบัติธรรม แต่ในปัจจุบัน บางฉบับ อาจจะเพิ่มเติมภาคพิเศษอื่น ๆ เช่น ฉบับปีที่ 69 เล่ม 1 กุมภาพันธ์ 2544 มี ภาค 100 ปีพุทธกาล และ ภาคคณะกรรมการ เป็นต้น

การเผยแพร่หนังสือ พุทธศาสนา ในระยะแรก กระทำโดยแทรกเป็นบัตรคูปองลง ในหนังสือ ไทยเชษມรายสัปดาห์ ผู้ที่สนใจและตัดคูปองพร้อมแนบแสตมป์ลงมา คณานะธรรมทานจะจัดส่งหนังสือไปให้ ถ้าคิดราคาจำนวนนายสมัยนั้น (พ.ศ. 2476) ตกลบฉบับละ 20 สถาบัน เนพาลฉบับเปิดตัวจำหน่ายหมวดในระยะเวลาอันสั้น จนต้องพิมพ์ซ้ำเป็นครั้งที่ 2 และ 3 ทำให้กล้ายเป็นที่รู้จักของชาวบรรณพิพจน์แห่งวงการพุทธศาสนาและวงวิชาการทั่วไป ในปัจจุบันราคาเปลี่ยนไปตามภาวะเศรษฐกิจและมูลค่าของเงินตรา แต่ยังนับว่าราคากูก

เมื่อเทียบกับหนังสือประเภทเดียวกัน หนังสือฉบับนี้ นอกจากราชการแล้วยังเผยแพร่ในรูปแบบของการจ่ายแฉกอีกด้วย ถ้าห้องสมุดหรือหน่วยงานใดต้องการ สามารถติดต่อได้ที่ คณธรรมท่าน อภาครคณะธรรมท่าน เลขที่ 68/1 หมู่ 6 ตำบลแม่ดี อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี รหัสไปรษณีย์ 84110 โทรศัพท์หมายเลข (077) 431596 - 7, 4331661 - 2 โทรสารหมายเลข (077) 431597

ส่วนการตั้งโรงพิมพ์ขึ้นเองที่ไชยา เกิดจากปัญหาความล่าช้าและไม่สะดวก การไม่มีโรงพิมพ์เป็นของตนเองเปรียบเสมือน “การยืมจมูกคนอื่นหายใจ” ต้องเดินทางไปติดต่อพิธุจนอักษรที่กรุงเทพฯ ทำให้เสียทั้งเงินและเวลา ไม่ทันกับภารกิจเร่งด่วน กล้ายเป็นอุปสรรคต่อการก้าวนำทางและสืบทอดธรรม ฉบับนี้พิมพ์ขึ้นปีที่ 2 (พ.ศ. 2477) ท่านแก้ปัญหาโดยให้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นเอง เป็นแท่นพิมพ์ขนาดเล็กยี่ห้อ “ทิบห้อบ” ใช้แรงคน พิมพ์ได้คราวละ 2 หน้า¹⁷ แต่มิใช่ว่าจะพิมพ์งานได้ทั้งหมด ยังคงมีบางส่วนที่ทยอยส่งพิมพ์ที่กรุงเทพฯ อยู่

การออกหนังสือพิมพ์และตั้งโรงพิมพ์ ถือได้ว่าเป็นกลยุทธ์ ก้าวนำ และ สืบทอดที่มีประสิทธิภาพอย่างหนึ่ง ถ้าจะวิเคราะห์เปรียบเทียบกับวิธีเผยแพร่อุดมการณ์และแนวคิดอื่นทั้งในและต่างประเทศ ไม่ว่าในอังกฤษ อินเดีย หรือศรีลังกา ต่างก็มีหนังสือเผยแพร่พุทธศาสนา¹⁸ ไม่มีลักษณะคิดได้สามารถเผยแพร่บอรัฐเป้าหมายได้โดยไม่มีสื่อ เป็นระบบออกเสียง จะต่างกันก็แต่ชนิดของสื่อ เช่น วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือสื่อลิ้งพิมพ์ แต่ในบริบทของท่านพุทธทาส การออกหนังสือพิมพ์และตั้งโรงพิมพ์เอง ถือว่า ก้าวหน้ากว่าสำนักทางพุทธอื่นๆ ในประเทศไทยอย่างนั้น ถ้าจะประเมินง่าย ๆ จะพบว่า ท่านสามารถเผยแพร่ “อุดมการณ์แบบนวนานะนวลแตกผุ่ง” และสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและต่างประเทศ ทั้งในเรื่องของการสนับสนุน อำนวยความสะดวก และนำเสนอแนวคิดสายส่วนโมกซ์ออกไปสร้างเครือข่ายได้อย่างน่าพอใจ มีบุคคลสำคัญไม่น้อยที่รู้จักและเข้ามาอุดหนาทบทวนในการช่วยเหลือ (ดู ข้อ 13 เรื่อง การสร้างเครือข่ายสนับสนุน ไว้สืบทอดเจตนาธรรม หน้า 178 - 181 ประกอบ) เพราะรู้จักส่วนโมกซ์และได้ยิน กิตติศัพท์ของท่านผ่านทางหนังสือพิมพ์ พุทธศาสนา นี้เอง จึงนับว่าเป็นภูมิปัญญา ก้าวนำ และ สืบทอด ที่ประสบผลสำเร็จอีกลุยทธ์หนึ่ง

5. สร้างโรงมหรสพทางวิญญาณ และผลิตสื่อช่วยสอน

กลยุทธ์ในการก้าวนำทางและสืบทอดธรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่นำมาใช้ คือ การสร้างโรงมหรสพทางวิญญาณ หรือที่เรียกวันง่าย ๆ ว่า โรงหนังส่วนโมกซ์ (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับ ภาพปริศนาธรรมในโรงหนังส่วนโมกซ์ บทที่ 3 ข้อ 3.3 หน้า 92 - 93) ซึ่งอำนวย

ประโยชน์ทางธรรมได้มากเป็นอันดับสองรองจากหนังสือ¹⁹ ในภารก่อสร้างครั้งนั้นต้องใช้เงินถึง 2 ล้านบาท (ราคาในปี พ.ศ. 2508) จึงต้องขออนุโมทนาจากผู้มีจิตศรัทธา (เป็นกิจการเดียวที่ขอรับบริจาค) โดยทำเป็น “สาสน์สวนตัว จาก พุทธาสิกขุ” เรื่อง “โรงหนังแบบสวนโมกข์” เนื้อหาสาระในสาสน์ ได้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาได้เป็นอย่างดี ดังนี้

ถึงสายธรรมทานหงษ์หลาย

เหตุการณ์ได้บังคับให้สวนโมกข์ในปัจจุบันจำเป็นต้องมีอาคาร และอุปกรณ์สำเร็จชูปแบบที่เตรียมพร้อมอยู่เสมอขึ้นสักหลังหนึ่ง เนื่องจากเหตุผลดังต่อไปนี้

(๑) ข้าพเจ้ายิ่งมีความแน่ใจ ในวิธีการเผยแพร่องรมในแบบที่กำลังกระทำอยู่บัดนี้ แต่ความรวดอย่างกำลังของข้าพเจาเอง ทำให้มีแรงที่จะเทศน์ หรือพูดอธิบายอะไรเป็นเวลานาน ๆ วันละหลาย ๆ ครั้งดังแต่ก่อนได้

จึงยังคงมีห้องอุปกรณ์สำเร็จชูป เดิมไปด้วยเครื่องใช้ เช่น เทปันทึกเสียงร่วมสองร้อยเรื่องที่มีอยู่แล้วในเวลานี้ ให้แยกผู้ไปเยี่ยมเลือกเบิดฟังເຂາອົງ ร่วมกับเด็กผู้ชายท้องได้ตลอดเวลา ฯลฯ เป็นต้น เป็นเครื่องทุ่นแรงให้แก่ข้าพเจ้าโดยตรง

(๒) ในระยะอีกไม่นานนี้ ทางหลวงสายใต้จะผ่านหน้าสวนโมกข์ (ปัจจุบันทางหลวงสายเอเชีย ผ่านแล้ว - ผู้วิจัย) ทำให้มีแขกเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อนอีกหลายเท่าตัว จึงคิดหาเครื่องทุ่นแรง เพื่อแก้ปัญหาข้อนี้ เพราะวักษิกิจการเผยแพร่องรมอยู่ จึงยังคงมีอุปกรณ์ ดังที่จะกล่าวโดยละเอียด ในตอนถัดไป

(๓) เพื่อประหัยด้วยเวลาของแขก ทั้งที่ไปศึกษาและไปเยี่ยม โดยที่อุปกรณ์สำเร็จชูปในอาคารนั้น และได้ฟังตามลำดับ และวิธีที่เรากำหนดให้อย่างเคร่งครัดจริง ๆ แล้ว ชั่วเวลา ๔ - ๓ ชั่วโมง จะทำให้เขาได้รับความรู้เท่ากับอ่านตามธรรมชาติ ที่ใช้เวลาเป็นเดือน ๆ ที่เดียว ทั้งยังได้รับความสนุกสนาน เพลิดเพลินอย่างยิ่งตลอดเวลาเหล่านั้นด้วย ซึ่งนับว่าเป็นกำไรพิเศษเหลือหลาย

(๔) และประการสุดท้ายนี้ การมีอาคารชนิดนี้ จะเหมาะสมและสะดวก ในการต่อต้านความเสื่อมศีลธรรมของยุคปرمाणุ และจะทำอะไรได้รวดเร็ว สมกับความหมายของยุคนี้ แม้แต่ในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่กันและกันด้วย และจะเรียกอาคารประเภทนี้ว่า “โรงมหาพหทางวิญญาณสำหรับมนุษย์สมัยปرمाणุ” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “โรงหนัง” ที่เป็นปรปักษ์ศัตรูต่อโรงหนังชนิดที่เป็นภัยแก่ศีลธรรมทั่วไป

กิจการที่จัดให้มีในอาคารนี้

- (๑) กิจการของ ร.ร. วันอาทิตย์ สำหรับนักเรียนชายหญิงหลายโรงเรียนด้วยกัน เป็นการถาวร... ตามแบบที่เห็นว่าจะมีผลดี ไม่ชวนเบื้อ พร้อมด้วยความสะดวกอย่างยิ่ง
- (๒) กิจกรรมแบบ ร.ร. วันพระ สำหรับประชาชนทั่วไป เป็นการถาวร เพื่อยกระดับพุทธบริษัทให้สูงขึ้น ทั้งในด้านความรู้โดยตรง ความรู้รอบตัว การปฏิบัติธรรมและการสืบสานประเพณีและแม่ที่สุดแต่การสอนภาษาไทยแก่คุบากุบาริที่ยังไม่รู้หนังสือ
- (๓) กิจกรรมแบบ ร.ร. อบรมภิกษุที่จะเป็นเจ้าหน้าที่องค์การเผยแพร่องค์รวม ... ทั้งนี้เพื่อให้มีผู้ทำงานในหน้าที่นี้มากขึ้น ตามที่มีการเรียกร้องกันยิ่งขึ้นทุกวัน
- (๔) การสวัสดิ์แบบที่เชื่อว่าจะทำให้คุณมาสวัสดิ์และมาฟังกันอย่างมีความสุขใจและพอใจ ไม่แพ้การสวัสดิ์ตามโบสถ์ของชาวอินดู ที่มีการสาดคัมภีร์กวดศีลฯ โดยเฉพาะในประเทศไทยเดียว
- (๕) การให้ความรู้และความเพลิดเพลินในทางธรรม แก่นักทัศนารถที่ไปเยือนสวนโมกข์เพียง ๒ - ๓ ชั่วโมง ในลักษณะที่เชื่อว่าจะลืมได้ยาก ทั้งที่ไม่มีใครได้รับความจำบากหรือหมดเปลือกอะไรเพิ่มขึ้น
- (๖) กิจการบางประการที่จัดขึ้นสำหรับแขกผู้ตั้งใจเดินทางไปจากที่ไกล ให้ได้รับผลคุ้มค่าจากการไปมากที่สุดเท่าที่จะจัดได้ สำหรับผู้ตั้งใจจะศึกษาจริง ๆ ไม่ใช่ธุดค์ให้วั่นเวลาบุญ อย่างพิธีรีตอง
- (๗) กิจการฝึกหัดอบรม สั่งสอน ตลอดถึงพิธีกรรมบางชนิด ทุกชนิด ที่จะมีแก่บรรพชิตและคนวัดที่อยู่ประจำในสวนโมกข์ทุกคน จะได้รับความสะดวกอย่างยิ่งจากอาคารหลังนี้

สิ่งของที่จัดให้มีไว้เป็นประจำ

- (๑) พิพิธภัณฑ์วัตถุสิ่งของเช่นฯที่แสดงให้ทราบประจำวัตถุความเป็นมาของพุทธศาสนา...
- (๒) พิพิธภัณฑ์ตัวอย่างแห่งวัตถุอุปกรณ์ที่น้ำเสียง สำหรับนักเรียนและนักศึกษา...
- (๓) พิพิธภัณฑ์แห่งวรรณกรรมต่าง ๆ ที่ผลิตขึ้นในสวนโมกข์...
- (๔) การขายภาพนิ่งในชุดปริศนาธรรมและอื่น ๆ ...
- (๕) การแสดงแผนผังโดยแกรม ของปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวช ...
- (๖) การเปลี่ยนเสียง ประกอบภาพ หรือโดยแกรมที่กำลังมีผู้ดูอยู่ ...
- (๗) ห้องทำงานบันทึกเสียง และก่อปืนภาพ ที่มีประสิทธิภาพ
- (๘) การขายภาพพยนตร์ประกอบความรู้ทางธรรมและความรู้ทั่วไป ...

การขอความช่วยเหลือจากสหายธรรมทาน

หวังว่าสหายธรรมทานทั้งหลาย จะช่วยเหลือร่วมมือกัน ให้ส่วนไม่ก็มี อาการสำเร็จรูปทำองนี้ได้ในอนาคตอันใกล้ที่สุด เพื่อกิจการอันจักก้าวน้ำ และ เป็นอาคารประการธรรมแบบตัวอย่าง หลังแรกที่สุดในประเทศไทย

อนึ่ง ขอวิงวอนผู้สนใจในการประกาศธรรมจะได้ร่วมมือกันสร้าง “โรงหนัง” แบบนี้ ในลักษณะที่เหมาะสมแก่ท้องถิ่นของตัวกันขึ้น ให้ทั่วหัวระแหงด้วยเกิด จะเป็น Moral Re-armament ทางศีลธรรมที่มีลักษณะเป็น Dynamic อันมองไม่เห็น ตัวอย่างรุนแรงอยู่ในบรรยายกาศทั่วไป เพื่อประโยชน์แก่สันติภาพอันควรของมนุษย์เรา ข้าพเจ้าจึงได้ให้รายละเอียดไว้อย่างย่อๆ ตามเช่นนี้

พุทธทาส อินทบุญโภ

ไมกขพลาราม ไชยา

๑ กันยายน ๒๕๐๘²⁰

การเผยแพร่องค์ธรรมะตัวยิ่งดังกล่าว นับว่าก้าวเร็วจนผู้อื่นตามไม่ทัน จึงก่อให้เกิดความเข้าใจผิด และถูกกล่าวหาว่าเป็น “ดิสนีย์แลนด์” หรือ “สวนสนุก” นำไปใช้สถานที่ปฏิบัติธรรมแต่อย่างใดไม่ ท่านจึงออกมาตอบโต้ แต่ฝ่ายต่อต้านก็ไม่ยอมรับและคงตากยังคงให้มีการพิธีที่ไม่เหมาะสมในทางลบต่อไปอีก แต่ในขณะเดียวกันก็เพิ่มความอยากรู้อยากเห็น ด้วยเช่นกัน จึงมีผู้คนมาเยี่ยมชมโรงหนังแห่งนี้มากขึ้น และตัวท่านเองหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย ค่อยทำหน้าที่ แจกดวงตา นำเที่ยวไปในโลกแห่งปริศนานั้น ส่วนผู้ที่ชอบใช้ความคิด ก็ปล่อยให้โลดแล่นไปด้วยภูมิปัญญาของตนเอง

ในส่วนของการผลิตสื่อช่วยสอน มีการสร้างเครื่องขยายเสียง เครื่องบันไฟฟ้า เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องบันทึกเสียง และประดิษฐ์สไลด์ขึ้นให้เอง โดยใช้ภาพยนต์สือสด เข้าไปข้างใต้ แล้วให้ภาพยนต์มาปรากฏที่จอดโดยมีส่วนประกอบคือ ลังไม้มีเป็นกรอบนอก ใช้ไฟฉายที่ใช้หน้ารัถยนต์มาทำเป็นตัวแสง ใช้เลนส์กล้องถ่ายรูปขนาดใหญ่ทำเลนส์ ประกอบกับบุคคลภารณ์ เมื่อเห็นรูปว่างแล้วอาจจะดูเทอะทะไปบ้าง แต่ก็คงมีศึกษาทดลองจนสามารถนำมาใช้งานจนสำเร็จประโยชน์ได้²¹

มีการสร้างโรงบันภาพ และระดมช่างเขียน ช่างแกะ ช่างหล่อ ช่างระบบสายสี มีเช่น พระโกวิท เยมานันท, พระไสوا สิริวนาโน, พระทองสุข อมมโน, สมพันธ์ ก้องสมุทร, สุเทพ เมืองคล้าย²² ร่วมกันรังสรรค์ภาพพินสลักชุดพุทธประวัติชุดที่สมบูรณ์แบบ แล้วนำ มาติดไว้รอบๆ ผนังด้านนอกโรงหนัง มีการจำลองรูปบ้านพระโพธิ์สัตตว์ฯ โถกิเตศวร ๓ ขนาด โดยขนาดใหญ่ประดิษฐานไว้บนเสาสูงกลางสนามหญ้าใกล้ “โรงฉัน” ขนาดกลางไว้บูชา ในวัด และขนาดเล็กไว้บูชาตามบ้าน หลังจากเสร็จภารกิจเกี่ยวกับภาพพุทธประวัติ โรง

ปั้นแห่งนี้เปลี่ยนมาทำหน้าที่ปั้นรูปคน รูปท่านพุทธทาสและสุนัขชื่อ “สมพาล” มีปั้นแสดงไว้ที่นี่ด้วยเช่นกัน แต่จากปั้นระยะหลัง เน้นเรื่องความกตัญญูต่อท่าน มุ่งให้ละเลิกอบายมุขและสิ่งสเปตติดทั้งหลาย เช่น การบันกระปุกออมสินแจกเด็ก เป็นต้น

นอกจากนี้มีการผลิตสื่อสอนธรรมะในรูปแบบอื่น ๆ เช่น สวนหินแบบเซนหรือโรงเรียนหิน ซึ่งอาจจะเข้าใจยากสำหรับผู้ที่تاไม่ถึง แต่กลับเป็น “อาหารจานโปรดทางสมอง” ของผู้ที่ชอบใช้ความคิด มีระดับหกของแบบศิลปะสามัญจี ของอินเดีย สร้างเรื่องไว้รับน้ำฝน โดยอุปมาเป็น ธรรมวารีนาวา สำหรับขนสารพัสดุข้ามหัวงสังสารวัญ นำกลวิธีแสดงหนังตะลุงมากดลองให้²³ สร้างสรรค์พิเกอร์ เพื่อสื่อสอนเรื่องความหลุดพ้น หรือแม้แต่ห้องสุขาสุ่นแรก ๆ ของสวนโมกข์ ก็ยังให้เป็นสื่อสอนธรรมะ โดยสร้างมีรูปลักษณ์คล้ายป้อมปราการ และมีป้ายบอกไว้ด้านหน้าว่า กฎวิปัสสนាដันหนึ่ง เป็นต้น

6. ตีความประยุกต์ใช้ “ปุราณธรรมภาษา” ให้เหมาะสมกับกาลสมัย

ท่านมได้เป็น “เลขาธุการ” ของพุทธศาสนา ผู้ทำหน้าที่นำคำสอนมาบอกรเล่าเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็น “นักประเพณีนิยมแนวใหม่” (Neo-traditionalist) หรือ “นักประยุกตากaar্য” ทำหน้าที่ตีความประยุกต์ใช้ปุราณธรรมที่ห่อหุ้มไว้ด้วยมคอภาษาให้เข้ากับกาลสมัย เช่น จากภาษาธรรมสุภาษชาน ภาษาคนสุภาษชานรวม จากภาษาการกระทำภาษาภาพ ภาษาเหตุการณ์ ภาษาท่าทาง ภาษาอารมณ์ของศิลปิน และภาษาปริศนาธรรม เป็นภาษาส่วนรวม บางครั้งตีความตามตัวอักษรในเบบุคลาธิชฐาน โดยยกบุคคล นิทานเหตุการณ์ เรื่องราวขึ้นมาแสดงประกอบ บางครั้งตีความในเบบุคลาธิชฐาน เพื่อเข้าถึงความหมายแห่งที่ชื่อนเร็นอยู่ในปริศนาธรรมนั้น (ดู บทที่ 2 ข้อ 3.4 หน้า 51 - 53 และบทที่ 10 เรื่อง บูรณาการคำสอนต่างลัทธินิกายมาประยุกต์ใช้ หน้า 168 - 171 และข้อ 11 เรื่อง สร้างทฤษฎีภาษาคน - ภาษาธรรม, ประดิษฐ์คำแปลกใหม่ขึ้นใช้ และเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมสมกับบุคคล หน้า 171 - 174 ประกอบ)

ท่านยังนำเอาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ ชิกมันต์ ฟรอยด์ และ อัลเฟรด แอดเลอร์ มาตีความโดยนำเสนอในรูปความเรียง ชื่อ บททดลองเสนอว่าด้วยจิตวิเคราะห์แบบพุทธ(ปมเขื่อง) (2527) กล่าวคือ ฟรอยด์วิเคราะห์ว่า พฤติกรรมทั้งมวลของมนุษย์ล้วนเป็นไปตามแรงขับของจิตใต้สำนึก (ดิตไรสำนึก) โดยเฉพาะสัญชาตญาณทางเพศ ส่วนแอดเลอร์วิเคราะห์ว่า เกิดจากความพ่ายแพ้ที่เกิด ปมด้อย (ทดเกิด = ยกตนให้สูงขึ้น) แต่ท่านพุทธทาสไม่เชื่อเช่นนั้น หากแต่วิเคราะห์ว่า ทุกอย่างเป็นไปตามคำบัญชาของอัลฟ์มานะ - อันหังการ มังการ หรือ ตัวภู ของภู หรือที่เรียกว่า ปมเขื่อง²⁴ ท่านเขื่อว่าไม่มีปมด้อย มีแต่ปมเขื่อง²⁵ โดยวิเคราะห์ว่าพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งพีชและสัตว์ ล้วนตกอยู่ภาย

ได้แรงขับจากอำนาจของปมเมือง อยากเด่น อยากรังด์ อยากรเนื่องกว่า หรือความยึดมั่นถือมั่นใน ตัวๆ - ของกู ทั้งสิ้น การนำเอาทฤษฎีดังกล่าวมาทดลองวิเคราะห์แบบพุทธ นับว่าเป็นความพยายามที่จะนำเอาปุราณธรรมมาตีความประยุกต์ใช้ให้เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อที่จะสืบสารกับคนหนุ่มสาวร่วมสมัย และนักวิชาการตะวันตกได้อย่างมีความหมาย

นอกจากนี้ยังสนับสนุน “เครือข่ายสายครอบครัว” ให้ช่วยกันคัดเลือกหนังสือที่เหมาะสมกับหนุ่มสาว ผู้อ่อนล้าในโลกแห่งอนาคตวิศัย ไม่ว่าจะเป็นความเรียง งานแปล บันทึกประสบการณ์ บทกวี เรื่องสั้น นวนิยาย งานพุทธศิลป์ แรงดลใจจากประสบการณ์ปฏิบัติ รวม วรรณกรรมทางพุทธศาสนา นำมาจับประเด็น سانตอร์ จัดพิมพ์ หรือประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดแนวทางใหม่ ๆ ในการสร้างสรรค์สังคมไทยในอนาคตอีกด้วย

ยิ่งกว่านั้นท่านยังได้ก้าวนำเรื่องวิธีสวัสดิ์แปล กล่าวคือ แต่เดิมมาสวัดกันแบบนกแก้วนกชุนทอง ตามตัวอักษรบาลี โดยไม่เข้าใจความหมาย ไม่รู้ทำนอง จังหวะรู้กันแต่เปลือก มิได้พิจารณาให้ชึ้นถึงสาระของธรรม จึงไม่ได้อรรถรสและไม่สำเร็จประโยชน์เท่าที่ควร ท่านจึงร่วมมือกับมหาสำเริง สุทธิวาสี ทำคำแปลภาษาไทยกำกับเรียกว่า **สวัสดิ์แปลแบบสวนโมกข์** ครั้นถึงวันวิสาขบูชา ก็จัดให้มีการประมวลสวัสดิ์แปลระหว่างหมู่บ้าน ผู้เข้าแข่งขันร่วมกันฝึกซ้อมอย่างพร้อมเพรียง บางคนขณะเดินทางไปโรงเรียน หรือตักข้าวให้หมูกิน ก็ซ้อมสวัสดิ์แปลไปด้วย²⁶ ในส่วนของเด็กผู้ชาย ซ้อมแข่งขัน พุดบรรยายธรรมะ เด็กผู้หญิง ซ้อมสวัสดิ์แปล ทั้งนี้เพื่อหวังจะพิชิตรางวัล ส่วนผู้ใหญ่ที่อ่านหนังสือไม่ออก ก็ฝึกสวัสดิ์ตามเด็ก ช่วยให้อ่านหนังสือออกและเข้าใจธรรมะควบคู่ไปด้วย ท่านเล่าว่า

มันจะโดยอย่างไรก็ไม่รู้ มันฟลุคโดยบังเอิญ คนชอบกันก็เลยแพร่หลาย จนเดี่ยวนี้มีคนเอาไปสวัดกันทั่วประเทศ เป็นหนังสือของคณะธรรมทานที่พิมพ์มากที่สุด พิมพ์เองบ้าง เช่นมาพิมพ์แจกบ้าง รวม ๆ คงจะหลายแสนฉบับแล้ว ถ้าคณะสงฆ์จะออกแบบสวัสดิ์แปลของคณะสงฆ์ออกมานะ คงจะลำบากเหมือนกัน เพราะชาวบ้านเข้าสวัดแบบสวนโมกข์ เต็มไปเสียหมดทุกหนทุกแห่งแล้ว โรงเรียนบางแห่งเขาก็เอาไปใช้กัน

พระปាសາทิกิ ชาวเยอรมัน มาอยู่ที่นี่ แก้รู้ภาษาไทยพอสมควร แก้รู้สึกว่าเป็นคำแปลที่เหมาะสมที่สุด แก้รู้อย่างให้คำแปลที่เหมาะสมที่น่าฟังนี้มีขึ้นในภาษาเยอรมัน เลยแปลเป็นภาษาเยอรมัน เสร็จแล้วพิมพ์ที่นี่ แล้วส่งไปเยอรมัน ในห้องธรรมโมเซธ์กีมีตัวอย่าง แก่องก็พอแปลจากภาษาบาลีได้ และเคยเห็นที่เข้าแปล ๆ กัน แต่ความหมายมันไม่เล็ก ไม่ชัด ไม่เพราะ เหมือนกับฉบับของสวนโมกข์ แก้รู้แปลใหม่จากภาษาไทย เลยไม่ได้แปลจากบาลี²⁷

ในที่นี้จะได้นำบทสวดมนต์แปลในคำภาษาไทยชื่อ “บทอธิษฐานของพุทธบริษัท” มาเสนอขอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

อภิมาน ปุณณกุมเมน	ด้วยบุญนี้ ที่เราทำ
อภิมาน อุทิศเสน ฯ	และอุทิศ ให้ปวงสรรค์
ชีปุปำห สุลเก เจว	เราพลันได้ ซึ่งการตัด
ตอนหุปากานเฉน	ขาดต้นหา อุปากาน
เย สนุตาน เหินา ဓมมา	สิ่งชั่ว ในดวงใจ
ญา นิพพานໂต มม	กว่าเราจะ ถึงนิพพาน
นสสนตุ สพพทา เ yeast	มลายสิ้น จากสันดาน
ยตตุ ชาໂต ภา ภา	ทุก ๆ กพรที่เราเกิด
อุชุจิตต์ สติปณญา	มีจิตตรง แลสดิ ทั้งปัญญาอันประเสริฐ
สลุเลโดย วิริยมหินา	พร้อมทั้งความเพียรเลิศ เป็นเครื่องขุดกิเลสหาย
มารา ลงนตุ โนกาສ	โอกาส อาย่าฟึงมี แก่หมู่มารที่มุ่งหมาย
กาตุณจ วิริyeสุ เม	เพื่อจะประทุษร้าย ทำลายความเพียรรวม
พุทธาทีปวโร นาโถ	พระพุทธองค์ บรรวนถ
ธมโม นาโถ วรุตตโม	พระธรรมที่ พึงอุดม
นาโถ ปจเจกพุทธໂต ฯ	พระปัจเจ กพุทธิสม -
สงโโม นาโถตตโ Wo มม	ทบพระสงฆ์ ที่พึงอย่อง
เตโสตตุมานุภาเงน	ด้วยอา นุภาพนัน
มาโรกาສ ลงตุ มา	ขอหมู่มาร อย่าได้ซ่อง (เทอญ) ²⁸

นอกจากการเริ่มการสวดมนต์แปลแล้ว ยังริเริ่มให้มี วันօษาพหุชา กล่าวคือ เดิมที่มีแต่วันวิสาขบูชา (วันพระพุทธ) เพราะถือว่าคล้ายวันประจำสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน และวันมหาบูชา (วันพระสงฆ์) เพราะถือว่าคล้ายวันพระอรหันต์จำนวน 1,250 องค์ ล้วนแต่เป็นเอหริภกุชอุปสมปทา มาประชุมพร้อมกันโดยมิได้นัดหมาย แต่ทางส่วนไมก็ขี้ได้ก้าวนำโดยให้มี วันօษาพหุชา (วันพระธรรม) เพราะถือว่าคล้ายวันแสดงปฐมเทศนา²⁹ ครั้นอีก 4 - 5 ปีต่อมา (พ.ศ. 2501) คณะสงฆ์ได้ผลักดันให้วันนี้เป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา และเป็นวันหยุดราชการเพิ่มขึ้นอีกวันหนึ่ง

7. ยักษ์ยักษ์การทุนในหลายรูปแบบและหลักลีลา

ตามปกติท่านจะไม่รับนิมนต์ไปสวดพระอภิธรรมหรือสาบประสาทพรในงานพิธีกรรมต่าง ๆ เพราะถือว่าหน้าที่นี้ กิจชุกิ้นทำได้ดีอยู่แล้ว ส่วนท่านเลือกทำหน้าที่ เทคนาอบรมสั่งสอน ในการทุนแต่ละครั้ง วางแผนการว่า (1) มุ่งให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์มากที่สุด (2) เลือกเรื่องและใช้ภาษาให้เหมาะสมกับพื้นเพชของผู้ฟัง (3) พยายามทำให้ดีที่สุด แต่ถ้าล้มเหลวหรือไม่ได้ดังใจ จะไม่เสียใจหรือเป็นทุกข์ (4) ถ้าเป็นเรื่องสำคัญ เช่น อาณาปานสติ จะทำเค้าโครงเรื่องและกำหนดประเด็นก่อนว่าจะพูดรื่องอะไรบ้าง พร้อมทั้งเตรียมคันบาลีและพุทธภาษิตมาอ้างอิง (5) ถ้า ชุดจากพระอิษฐ์ จะต้องทุนตาม คำราโดยไม่ผิดเพี้ยน³⁰

รูปแบบการทุน มีทั้งนอกและในธรรมานំ คำว่า เทคน์นอกธรรมานំ หมายถึงการทุนแบบไม่เป็นทางการ ไม่นั่งบนธรรมานំ ไม่ดำเนินตามรูปแบบและวิธีการที่ปฏิบัติอยู่ทั่วไป ในสมัยที่ท่านยังแข็งแรง เดินทางได้สะดวก เมื่อมีงานชุมชน จะถือโอกาสไปร่วมแสดงธรรมแบบง่าย ๆ ใช้เวลาประมาณ 15 - 20 นาที ซึ่งไม่นานเกินที่จะเบื่อหน่ายบางโอกาสได้จัดให้มีการทุนแบบสัญจร โดยตั้ง หน่วยเผยแพร่องรมะเคลื่อนที่ ล่องเรือแสดงธรรมทั่วหัวเมือง 14 จังหวัดบากชีได้ ตั้งแต่ประจวบคีรีขันธ์ลงมา เคยล่องเรือแสดงธรรมในทะเลสาบสงขลาและรอบเกาะสมุย หรือบางโอกาสตระเวนทุนวันเดียวถึง 5 ครั้ง คือ เข้าก่อนฉัน ฉันเสร็จ ป่าย เย็น และค่ำ โดยมีผู้ฟังต่างกันลุ่มกัน มีการทุนที่โรงเรียนหินตอนใกล้รุ่ง เทคน์ของการรายการวิทยุ³¹ ท่านเล่าถึงบรรยายการทุนแบบสัญจารทางเรือ ว่า

ผมลงเรือไปเที่ยวทุน บ้านดอน กัญจนดิษฐ์ เกาะสมุย (๒๔๙๑) ... เรายัง
เรือใบที่เรียกว่าเรือถุงเมล็ดำหนึ่ง... เป็นครั้งแรกที่ประชาชนแแกนี้ได้ยินเครื่อง
ขยายเสียง หรือเทปบันทึกเสียง แตกตื่นกันใหญ่ พอดีเรือเข้าปากน้ำบ้านดอน ก
เอกสารำไฟ仗ชักขึ้นเครื่องเสา แล้วเปิดเทคโนโลยีเดียวด้วยโทรศัพท์วิธี จานเสียงชุดนั้นมัน
น่าฟัง เป็นจังหวะจะโคน เปิดขยายเสียงดังล้น จนจะเที่ยงคืนแล้ว ทุก ๆ ท่านมี
คนออกมายืนอยู่กันเต็มทุก ๆ ท่า น่าสนุกดอนนั้น เขาไม่รู้เสียงอะไร ไม่เคยมี โดย
เฉพาะเด็ก ๆ เต็มไปหมด ตามท่านนี้ที่เรือผ่านเข้าไปในคลองบ้านดอน จนถึงที่
จอดเรือในบ้านดอน รุ่งเช้ามีคนจำนวนมากเสียงอะไร ๆ ดังไฟเรืองเหลือเกิน³²

ส่วน การทุนในธรรมานំ ซึ่งทำตามรูปแบบ และวิธีการ จะใช้ลีลาต่างจาก
ผู้อื่น ตรงที่กิจชุกิ้นจะไปมาก เทคน์ตามใบลาน ไม่กล้ายกย้ายถ่ายเทให้นอกเหนือไปจากนี้

อาจเป็นเพราะความรู้ไม่พอ กลัวผิดพลาด หรือไม่กล้าแห่วกครวลงแห่งอติต จึงเป็นการ เทคน์แบบแห้ง ๆ แบบที่เรียกว่า อ่านในланให้ฟัง แต่ท่านพุทธทาสเป็นผู้รู้ฉบับรู้พระ ไตรปิฎก ทั้งฉบับภาษาพม่า บาลี ไทย อังกฤษ จีน และมีความรู้รอบตัวหลายด้าน³³ มี ปฏิภานไหวพริบ มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ประกอบกับนิยมความเปลกใหม่ จึงกล้า เทคน์สด ๆ แบบเทคนาโวหาร ถ้าเป็นเรื่องราวแตก่อนเก่า จะคงไว้เฉพาะ “แก่น” ส่วน รายละเอียดนำมาซักย้ำถ่ายเทให้เข้ากับกาลสมัย พยายามนำสิ่งเปลกใหม่มาเล่า ถ้า ชาวบ้านเคยได้ยินได้ฟังเรื่องนี้มาแล้ว ก็ตัดแปลงถ้อยคำสำนวนเสียใหม่ สร้างมุขใหม่ หรือไม่ก็นำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวมาประยุกต์ให้เข้ากับคัมภีร์ ทำให้การเทคน์เป็น ไปอย่างมีรัศมีและชีวิตชีวา เป็นที่น่าตื่นเต้นและประทับใจ

ในการเทคน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดก ท่านบุญเบิกวิธีเทคน์แนวใหม่ คัด เลือกคนร้อง คนเทคน์ (พระบ้าง พระราชบ้าง) นำมาทำท่านองใหม่ โดยบรรยาย - อธิบาย ความ - ร้องท่านองสลับกันไป แต่เดิมที่เคยใช้เวลาเทคน์แบบข้ามวันข้ามคืนหรือสองสาม วันสองสามคืน เนื่องจากห้องผู้คนและผู้ฟัง ได้นำมาทำให้กระชับเหลือแค่ 3 ชั่วโมง หลัก คำสอนบางเรื่องที่สมัยนั้นถือว่าเป็นสิ่งต้องห้าม เช่น กาลามสูตร ซึ่งคิดกันว่าถ้านำมาเทคน์ จะทำให้ชาวบ้านเกิดลังเลงสัย ไม่แน่ใจในหลักคำสอนของพุทธศาสนา แล้วอาจนำมา ซึ่งการวิพากษ์หลักธรรมคำสอนให้คลอนแคลนได้ แต่ท่านเห็นตรงข้าม จึงนำพระสูตรนี้ มาเทคน์ เพื่อให้เป็นเครื่องมือช่วยความถูกต้องของพระสัทธรรมให้มั่นคงยิ่งขึ้น

ในการอบรมสั่งสอนพระเณร ท่านใช้ลีลาต่างๆจากวิธีสั่งสอนชาวบ้าน คือ จะ กระทำในรูปแบบของการชวนคุยที่เรียกว่า บุจชาวดีชนา แบบเดียวกับในสมัยพระพุทธองค์ ท่านเล่าไว้ว่า “...การศึกษาธรรมะโดยมาคุยกัน มืออยู่สมัยหนึ่ง สนทนากันดึกดื่นทุกคืน ที่ได้ถูนกุฎิสูงที่อยู่ริมสระนั้นแหละ มีโต๊ะและเก้าอี้ล้อมรอบ คุยกันจนเที่ยงคืน การ ถ่ายทอดธรรมะคือการคุยกันแบบนี้ วินิจฉัยข้อสงสัยกัน ส่วนมากจะเป็นคนพูด คนอื่นก็ฟัง แล้วซักถาม มั่นสนูกเพราะได้รับคำถามที่เปลก ๆ ที่กระทบใจ กระทบ ความรู้สึกบ้างเสมอ ๆ ...”³⁴

ในคราวหนึ่งเมื่อเดินทางไปเทคน์ที่กรุงเทพฯ ได้นำการเทคน์ แบบปาฐกถาธรรม คือแทนที่จะนั่งเทคน์เหมือนที่ปฏิบัติทั่วไป ท่านกลับยืนเทคน์ในรูปแบบของการแสดง ปาฐกถา ซึ่งในสมัยนั้นไม่เคยมีผู้ใดกระทำการก่อน เพราะถ้าถือเครื่องครั้ดตามตัวอักษร ก็ ผิดวินัยสังฆ คือ กิจขุจายืนเทคน์ในขณะที่มาราสนั่งฟังไม่ได้ แต่ท่านกล้านำมาใช้ จน ถูกกล่าวหาว่าละเมิดวินัยสังฆ ต้องอาบตีทุกกฎ (อาบต้อย่างเบา ความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ)³⁵ แต่ในปัจจุบัน มีผู้ก้าวตาม คือ มีกิจขุแสดงปาฐกถาธรรมกันเป็นเรื่องปกติ ไม่มีใคร กล่าวหาว่าถ่วงละเมิดพระวินัยอีก

8. เจียนหนังสือเผยแพร่ธรรมะ

การเผยแพร่ธรรมะโดยวิธีเจียนหนังสือในสมัยนั้นกระทำกันน้อยมาก อาจจะเป็น เพราะภิกขุส่วนใหญ่ไม่สนใจหรือไม่มีความรู้เพียงพอ แต่ท่านพุทธทาสเป็นผู้มีพรสารค์ ด้านนี้ ปกติเป็นคนชอบเขียนหนังสือ บางวันท่านหนาเขียนได้ถึง 18 ชั่วโมง³⁶ สามารถ เจียนหนังสือได้ดี จนบางครั้งเมื่อย้อนกลับมาอ่านดูภายหลังแทบไม่เชื่อว่าเป็นฝีมือของ ตนเอง³⁷ ท่านเขียนได้ทั้งเรื่องสั้น เรื่องยาว ความเรียง บทพิพากษ์ ทั้งในรูปของร้อย แก้วและร้อยกรอง (ส่วนที่เป็นร้อยกรองจะแยกกล่าวในข้อถัดไป) สามารถเขียนให้ลึกซึ้ง หรือง่าย ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับคนต่างระดับภูมิธรรม งานเขียนประกอบด้วยชุดต่าง ๆ เช่น ชุดธรรมใจของพุทธทาส ชุดพุทธศาสนาสำหรับผู้มีการศึกษา ชุดที่ใช้เป็นหลักฐาน สำหรับค้นคว้า ชุดลอยปทุม ชุดหมุนล้อธรรมจักร ชุดมองด้านใน และชุดปลีกย่อยอื่น ๆ (ดูบทที่ 3 ข้อ 3.1 และ 3.2 หน้า 87 - 90 ประกอบ)

งานเผยแพร่ด้วยหนังสือประกอบด้วย 4 รูปแบบ คือ งานเขียน แปล พิมพ์ และ พุดแล้วเป็นหนังสือ ในส่วนของงานเขียน³⁸ ถือหลักว่าจะต้องสำเร็จประโยชน์ คือ เขียน ให้อ่านรู้เรื่อง ทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย ย่อถยายเรื่องยาวให้เป็นเรื่องสั้น หาตัวอย่าง ประกอบให้เข้ากับสถานการณ์ เว้นแต่หนังสือชุดชุมทรัพย์จากพระไอย酋 ที่เขียนโดยไม่ใช้ ถ้อยคำสำนวนของผู้เขียนเอง หากแต่จะนำพระราชนະจากบาลีที่ว่าด้วยเรื่องเดียวกัน แต่ กระจัดกระจาดอยู่ในหลายที่ มารวมให้เป็นหนึ่งเดียว โดยนำมาต่อ กัน ชั้นกัน เชื่อมให้ แบบสนิทเป็นเนื้อเดียว เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย ไม่รู้สึกสลดดุจซึ่งถือว่าเป็นงานที่ทำได้ยากมาก ในส่วนของงานแปล³⁹ ถือหลักในการเลือกเรื่องว่าจะต้องแปลกใหม่ กระแทกความรู้สึก ผู้ที่ห่มกมุนอยู่แต่เรื่องลางสักการะให้สะทึกระเทือนได้ โดยมีหลักว่าต้องแปลให้อ่านรู้เรื่อง⁴⁰ ถือว่าแม้ผู้แปลจะมีดีกรีทางภาษาไทยเป็นทาง แต่ถ้าไม่มีพื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องที่แปล จะ ทำให้ดีไม่ได้ ยิ่งถ้าผู้แปลรู้ซึ้งในเรื่องนั้น ๆ มากเท่าไร จะยิ่งแปลได้ดีมากเท่านั้น เพราะ การแปลที่ดีมิใช่คำนึงเฉพาะความถูกต้องในด้านภาษาเพียงอย่างเดียว แต่ต้องคำนึง “แกน” ของเรื่อง และหลักเหตุผลประกอบกัน บางครั้ง นอกจากแปลตรง ๆ แล้ว ยังมีการนำคำ สอนต่างลัทธินิกายมา แปลลง ให้เข้ากับหลักการของพุทธศาสนา (ดู การประยุกต์คำสอน ต่างลัทธินิกายมาใช้ ข้อ 10 หน้า 168 - 171 ประกอบ) ในส่วนของงานพิมพ์⁴¹ มีทั้งพิมพ์ ปกแข็งขนาดหนาอย่างหน้า เพื่อไว้ใช้ค้นคว้าอ้างอิง เช่น ชุดชุมทรัพย์จากพระไอย酋 หรือ พิมพ์ขนาดบาง เช่น ชุดมองด้านใน บางกรณีจัดพิมพ์เป็นแผ่นบิลว บัตรรายพระ ถือ หลักว่าจะต้องพิมพ์ให้มีคุณภาพดี ราคาถูก โดยถือเอกสารคลเป็นกำไร นอกจากนี้ยังมี ส่วนที่พิมพ์แจกเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ราوا 50 รายการ⁴² และนอกจากจะเผยแพร่ธรรมะ

ด้วยหนังสือแล้ว ยังเผยแพร่ในรูปแบบของ การพูดแล้วเป็นหนังสือ คือคราวที่เขียน เป็นหนังสือไม่สะดาวก เช่น กรณีที่ได้รับนิมนต์ให้ไปแสดงปาฐกถาธรรมต่างสถานที่หรือ แม้แต่ในสวนโมกข์เอง หรือขณะที่สภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย ก็พูดลงแบบบันทึกเสียง (เทป ธรรมะ) ซึ่งรวมรวมได้ประมาณ 766 รายการ (ดู บทที่ 3 ข้อ 3.2 หน้า 91 - 92 ประกอบ) แล้วคัดเลือกบางส่วนที่เห็นว่าเหมาะสม นำมาจัดพิมพ์ออกต่อหนึ่ง จึงเห็นได้ว่าท่านพยายามกระทำทุกรูปแบบ เพียงเพื่อให้คำสอนนั้นเผยแพร่ไปในวงกว้างที่สุด

การใช้วิธีเขียนหนังสือเป็นเครื่องมือเผยแพร่ธรรมะ นับว่าเป็นการก้าวนำทางและ สืบต่อธรรมที่แยกยล สำเร็จประโยชน์กว่าวิธีอื่นได⁴³ เพราะสะดาวกต่อการแจกจ่าย ง่าย ต่อการหยิบอ่าน หนังสือเป็นสือที่คงทนถาวร ใช้ได้นาน ยิ่งถ้าเผยแพร่ไปตามห้องสมุด ของสถานศึกษาด้วยแล้ว จะมีผู้อ่านจำนวนนับไม่ถ้วน สามารถหาอ่านได้ทุกเวลาที่ต้องการ หรือกรณีที่แจกจ่ายไปตามบ้าน เคหสถาน หน่วยงาน ที่มีคนสัญจรไปมา ที่สาธารณะ គามาพบเห็นสามารถหยิบอ่านเป็นการฟ้าเวลาและเรียนรู้ธรรมะไปพร้อม ๆ กัน ยังสามารถ เผยแพร่ไปทั่วในและต่างประเทศ หรืออาจจะมีผู้นำไปเปลี่ยนภาษาต่างประเทศได้อีกด้วย

9. คิดค้นวิธีเผยแพร่ธรรมะด้วยบทร้อยกรอง

รูปแบบของบทร้อยกรอง มีทั้ง โคลง ฉันท์ ก้าพย์ และกลอน ถึงแม้จะถูก วิจารณ์ว่าค่อนข้างหย่อนในเชิงศิลปะการประพันธ์ แต่ท่านถือว่าบทร้อยกรองประเกณฑ์ “งดงาม” คือ ไม่จำเป็นต้องเน้นเรื่องความไพเราะเพราพริ้งในเชิงกวี ขอเพียงแต่ให้ได้ ราชสานติทางธรรมและสามารถกระดับจิตใจให้สูงขึ้นก็เพียงพอ ดังที่กล่าวว่า

คำประพันธ์ บทพระธรรม ไม่จำเพาะ	ว่าจะต้อง ไพเราะ เพราอักษร
หรือสัมผัส ช้อยชุด แห่งบทกลอน	ที่อราชา เชิงกวี ตามนิยมฯ
ขอแต่เพียง ให้อรรถ แห่งธรรมะ	ได้แจ่มจะ ถ้นด้หนึ่น เป็นปฐม
แล้วได้รัส แห่งพระธรรม ดharma	ที่อาจบ่ำ เบิกใจ ให้เจริญฯ
ให้นิสัย เปลี่ยนใหม่ จากก่อนเก่า	ไม่ซึ่มเคร้า สุขส่ง่า น่าสรรเสริญ
เป็นจิตกล้า สามารถ ไม่ขาดเกิน	ขอชวนเชิญ ชุมธรรมราษ งดงามฯ ⁴⁴

การเผยแพร่ธรรมะโดยใช้บทร้อยกรองเพื่อ แทรกไว้เป็นยาคำ ทำให้เป็น ธรรมบันเทิง หรือ ยาแก้จ่วง ช่วยให้ศึกษาธรรมะเป็นไปด้วยความเพลิดเพลิน ไม่เบื่อ หน่าย เช่น สอนเรื่อง ละชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องแพร์ ก็แต่งเป็น คำโคลง ว่า

มวลบาก อายากอปรแท้	นิดก็ตาม
เสริมสำ คุศลงาน	จุ่งพร้อม
จิตตน ฝึกทุกภยาน	ให้ผ่อง
พุทธศาสนา ซึ่งสั่งชื่อม	เยี่ยงนี้ทุกพระองค์ ⁴⁵

ในคำคล้องชื่อ “เสียงจากป่าช้า” ท่านได้สะท้อนให้เห็นการมุ่งปฏิบัติธรรมของหมู่สงฆ์ โดยพรมนาถึงสายฝนกาล จนค้ำคืนคีบคลานเข้ามาเยือน บรรดาหมู่ภิกษุ พร้อมเพรียงกันบำเพ็ญเพียร โดยบรรยายให้เห็นภาพว่า

สายฝน เย็นสำไก้ล	ลับแสง
กัสสก(หวานา) จุงโคผัน	สูเหยา
แสงสุรย์ ระเรื่อแดง	ดาวทุ่ง
นกหก โผนกเข้า	เขตวัง
บัดดล ความค้ำเข้า	ง่ำคำม
มีดมาก จันทร์กี้ยัง	อยู่เริ่น
สัตว์ตា คล้ำคคลาตาม	แต่ขอบ
ข้าน้อย นั่งสัญบเหล้น	ป่าสูง ⁴⁶

ในนิราศลพบุธิ เรื่อง “อริยมรรคกับสายน้ำ” ท่านบูรณการหลัก อริยมรรคมีองค์แปด เข้ากับ สายธารแห่งแม่น้ำป่าสัก และ สายธารแห่งชีวิต โดยเปรียบเทียบว่า

โไอเพื่อนสัตว์ สารพัด นานาเหล่า	ต้องเกิดเด่น เจ็บตาย ไม่วายหวัง
จะเกิดใหม่ เรือยไป ไม่ยอมฟัง	จนกระทั่ง คล้ายปลา ในสาคร
ถึงเมีก ก็คล้าย กับเรือก	จึงต้องตก น้ำไป ไม่หลุดถอน
ทึ้งของจริง วิงไปเต้น เป็นละควร	อยู่หย่องแหย้ง วัวว่อน วนไปป่า
แต่ละควร ใจนี้ ดูยากเหลือ	จะดูได้ ต่อเมื่อ ขึ้นยอดผา
แล้วมองดู ข้างล่าง อย่างบริชชา	จึงเห็นปลา คือมนุษย์ ดำดุดนุ่ง
อยู่ในน้ำ คือกาม ตามตนหวัง	ไม่คิดหน้า คิดหลัง เผ้าแต่มุ่ง
จะให้ได้ เหยื่อมา คั่นหาทุ่ง	ธุระยุ่ง ตกดื่น ทั้งคืนวัน
ทีบานดัว หัวหน้า ต้องพาผู้	ต้องซักจุ่ง กันไป ชวนให้ขัน
กลัวลูกหลาน เหลนเหล่า ที่ขาดรัน	จะพาภัน วอดaway ให้กลุ่มใจ
ดูเป็นพวง พ่วงเข้า ยَاเป็นทาง	ดูแตกต่าง ปลาโนน เป็นไหนๆ
ปลามูนี ที่หลีก เข้าป่าไฟร	เนื่องจากให้ นีกเบี่ยง กับเหยื่อเมีอง

กินด้วยเดียว นอนด้วยเดียว เที่ยวสันโดษ
ตามเข้าใจ ก็มี ห่มสีเหลือง
นานักล้า ใช้เวลา ให้หมดเปลือง
ไดร์จะชื่น ไปจากน้ำ ไปตามบก
เป็นสัตว์บก แห้งสนิท ผิดพองค์พันธุ
โดยมิต้อง รดน้ำ หรืออยู่น้ำ
ก็ลุ่ด เร็วไว ไม่ต้องเกรง

ไปในเรื่อง ตอนตัว ไม้มัวมัน
มิให้ตก น้ำใหม่ ให้ไฟผัน
ประับสันต์ แสนจะเย็น และเป็นเอง
กี้เย็นจ่า เรื่อยไป ตัวไหนเงง
ความทุกชีร้อน อลเวง จะบีชา⁴⁷

ในการสอนเรื่องยาและเรื่องยา ได้ร้อยเรียงให้สั้นและง่าย โดยแต่งเป็นคำกลอนให้คล้องจองลงตัว ดังใน **ปักษิโนกข์คำกลอน** (รวม 16 ข้อ) ว่า

ไม่องสามชา ศาสตราสามอัน ใจฉกรรจ์สามกึก บำรุงสามดง เวียนวงสามวน
ทุกข์ทนทั้งสามโลก เขาโคงสามเนิน ทางห้ามเดินสองแพร่ง ตัวแมลงห้าตัว มาราน่ากลัว
ห้าตน บ่วงคล้องคนหกบ่วง เหตุแห่งสิ่งทั้งปวงหากตำแหน่ง แหล่งอบายสี่ชุม ที่ต้องคุม
สามจุด ทางแห่งวิมุตติมีแปดองค์ วัตถุที่ประมงค์สองขันตอน⁴⁸

ท่านนำมายาในรายละเอียด ว่า

ไม่องสามชา อศัยกัน ขันเอกอุตม์
ศาสตราสาม อันบันบาปลง

ใจฉกรรจ์ สามกึก ฉบับลั่นตะ
บำรุง สามดง หลงหลับตา

เวียนวง สามวน ทนทุเรศ
ทุกข์ทนทั้ง สามโลก วิโยคใจ

เขาโคงมี สามเนิน มนะรัตน
ทางห้ามเดิน สองแพร่ง แหล่งระกำ

แมลง ห้าตัว ตอมหัวหมู
มาราน่ากลัว ห้าตน ตามรังควร

บ่วงคล้องคน หกบ่วง ห่วงแห่งกาม
เหตุทั้งปวง หากตำแหน่ง แห่งนูต้า

แหล่งอบาย สี่ชุม : หลุมนรก
ต้องควบคุม สามจุด หยุดให้ได้

ทางแห่ง วิมุตติ มีแปดองค์
วัตถุที่ พึงประมงค์ สองขันตอน

คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
ดังประมงค์ คือศีลスマ - ชิปัญญา
กึกโลภะ โถสะ และโมหา
ว่าเที่ยงแท้ ว่าสิ้นสุด ว่าไม่มีอะไร
วนกิเลส กรรม วิบาก อย่างแก่ไข
การวิสัย รูป อรูป ฝ่าลูบคลำ
ดีกว่ากัน เลวกว่ากัน เสมอスマ
หย่อนด้วยกามตึงด้วยเกียรติไม่เชิดญาน
นิรῶนห้า กรณอยู่ ไม่ศุขศนาต
กิเลส - ขันธ์ มัจจุ - สังขาร มารเทวดา
ที่สายงาน ไพรารส จดจ่อหนา
ชีวานาสา ผิวกาย และฝ่ายใจ
เดรัจจาน เปรตอสุรา - กายใหญ่
กาย วจี ใจ ทั้งสามคลอง ต้องสังวร
ต้องเดินให้ ถูกตรอง ดังตัวสสอน
ไม่ทุกชีร้อน ทั้งสองฝ่าย ในสังคม

อุปมาธรรม คำกลอน ໄກສອນໃຈ
ประพฤติໄວ ตลอดไป ไม่ล่มจม

สิบหากข้อ รู้ไว้ อย่างเหมาะสม
มีชีวิต รื่นรมย์ สมใจเจอย ๔⁴⁹

นอกจากนี้ท่านยังนำวิธีปูรุษยารักษารโครคทางกาย มาอธิบายโดยอุปมาอุปป์ไมยกับวิธีปูรุษยารักษารโครคทางจิต เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ ดังในคำกลอน ข้อ “ยาจะงับสรรพทุกข์” ว่า

ตัน “ไม่รู้ - ไม่เข้า” นี่ເຄາປີເລືອກ
“อย่างนั้นເອງ” ເຄາແຕ່ວາກ ຖຸທຶນມັນແຮງ
“ໄໝເນຳເອາ - ລໍາເປັນ” ເພີ່ນເຄາດອກ
ຫກຍ່າງນີ້ ອ່າງລະໜັງ ຕັ້ງເກັນທີ່ໄວ
ໜັກໜັກໜັງ ເທົກນ ຍາທັ້ງໜລາຍ
“ສຸພເພ ອຸມມາ ນາດໍ ອົກນິເວສາຍ” ອັນ
ຈັດລົງໜ້າ ໄສັ້ນ ພອທ່ວມຍາ
ໜຶ່ງຂ້ອນໜາ ສາມເວລາ ພຍາຍາມ

ตัน “ຈ່າງຫວັນນີ້” ນັ້ນເລືອກ ເຄາແກ່ນແໜຶ່ງ
“ໄມ່ມີກູ - ຂອງກູ” ແສວງ ເຄາແຕ່ໄປ
“ຕາຍກ່າວນຕາຍ” ເລືອກອອກ ລູກໃໝ່ ໃາ
“ດັບໄມ່ແລ້ວ” ສິ່ງສຸດທ້າຍ ໃຊ້ເມັດມັນ
ເຄົ້າກັນໄປ ເສັກຄາຖາ ທີ່ອາຄຣົບ
ເປັນຄວາມໜັ້ນ ມຸກທ້າຍ ໃນພຸທ່ອນາມ
ເຄີຍວິໄກລ້າ ແລື້ອໄດ້ ຮັ້ນໃນສາມ
ກິນເພື່ອຄວາມ ມົມສຽບໂຣຄ ເປັນໂລກອຸດົດ ๕⁵⁰

ท้ายที่สุดท่านให้บทสรุปเกี่ยวกับความสุขที่แท้จริงว่า หมายถึง “สุขเย็น” มิใช่ “สุกใหม້” ดังที่แสดงไว้ใน “ดออกສර້ອຍແສດງອຮຣມ ๒๔ ຈາກຂອງຈິວິຕ” ว่า

ความເຂົ້າ ความສຸຂ
“ແກກີສຸຂ ຈັກີສຸຂ ທຸກເວລາ”
ຄ້າເຮົາເພາ ຕັ້ງຕົ້ນໜາ ກົ່ນ່າຈະ “ສຸຂ”
ເຂົ້າວ່າ “ສຸຂ ! ສຸຂເນຼືອ !!” ອ່າຍ່າເໜ້ອໄປ

ໂຄ ໃາ ທຸກ ດັນຂອບເຈົ້າ ເຝົ້າວິ່ງໜາ
ແຕ່ດູ່ໜ້າ ຕາແໜ່ງ; ຍັງແຄລງໃຈ :
ຄ້າມັນເພາ ເຈົ້າ “ສຸກ” ອ້ອງເກຣີມໄດ້
ມັນສຸຂເຢັນ ອ້ອງສຸກໃໝ້ ໃຫ້ແນ່ເຄຍ.⁵¹

10. ບຸຮະນາກາຮັດຄຳສອນຕ່າງລັດທີ່ນິກາຍມາປະຢູກຕີໃຫ້

ນັບວ່າທ່ານເປັນ “ນກນາງນວລແຕກຝູງ” ຜູ້ບຸກເບີກຄົນຄົວໜ້າແສງຫາອ່າງແທ້ຈິງ ໄນ
ຕິດຢືດຂັ້ນຕົນເອງໄວ້ເພີ່ມພະໃນກຽມແໜ່ງເດාວາຫ ແຕ່ຍັງທຳຕົນຫລຸດກຽບນໍາ “ອຽມະນອກຄົມກີ່ງ”
ເຊັ່ນ ຂອງນິກາຍເຫັນແລະມ່າຍານມາປະຢູກຕີໃໝ່⁵² ເມື່ອມັງກຸນວ່າສ່ວນໂນກ໌ເອີ້ນແນວປົງປັດ
ຮຽມຕາມນິກາຍໄດ້ ທ່ານຕອບວ່າ “ຄືອອຽມະທີ່ສູກຕ້ອງເປັນສຳຄັນ”⁵³ ແລະຍັງຕອບຄໍາຄາມ
ທໍານອນນີ້ ແກ່ ຜູ້ໂອກະ (ມາຈາໃນບຸ ຜູ້ໂອກະ) ດັບທສນທນາຮະ່ວ່າງກັນ ດັ່ງນີ້

ຟູ້ໂອກະ : ປະເທດໄທຍນັບຄືອສາສນາພຸທ່ອນິກາຍທີ່ນຍານ ແຕ່ໄດ້ຍືນ່າວ່າທ່ານນຳ
ນິກາຍມ່າຍານມາເພີ່ມພະໃໝ່ໃໝ່ໃໝ່ໃໝ່ ? ແລະນິກາຍທີ່ນຍານກັບນິກາຍມ່າຍານມີຄວາມ

เกี่ยวกับข้อกันอย่างไร ?

พุทธทาส : เรียกว่าทำความเข้าใจแก่กันและกัน ใจความจะเหมือนกัน ข้างนอกมันต่างกันเล็กน้อย พิธีอาจจะต่างกันบ้าง แต่ใจความไม่ต่างกัน... และคำว่า "มหาyan" นี่ ก็หมายถึงมหาyanเก่าแก่ในอินเดีย ไม่ใช่ในจีนในญี่ปุ่น เดียววนี้เราพยายามให้เข้าใจว่า ความจริงของธรรมชาติ ไม่ใช่เดร瓦ท ไม่ใช่มหาyan พระพุทธเจ้าไม่เคยใช้คำนี้

ฟูโกโอะกะ : ทำไมอาจารย์จึงเชื่อว่าหินyanกับมหาyanเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

พุทธทาส : อ้าว ก้มันแก่ปูเสา แก้ความทุกข์ได้ ต้องเรียกว่าอันเดียวกัน... โดยไม่พูดถึงมหาyan ไม่พูดถึงเดร瓦ท ก็คือต้องทำลายความเห็นแก่ตัว ๆ ทำลาย Selfishness⁵⁴

ท่านให้เหตุผลที่ต้องบูรณาการคำสอนของต่างลัทธินิยมมาใช้ โดยเปรียบเทียบให้ฟังว่า

ขึ้นชื่อว่าแสงไฟย่อมสองทางให้แก่ผู้สองทั้นนั้น เราจะใช้กระจากตะเกียงสีขาว สีแดง สีเขียว หรือสีอะไรตามที่ มันย่อมสองให้เราเห็นถนนหนทางที่เราเดินไปได้ด้วยกันทั้งสิ้น ขอแต่ให้มันมีแสงก็แล้วกัน สีเขียวสีแดงเหล่านั้น ไม่ทำให้เราต้องถึงกับเดินไปไม่เห็น หรือถึงกับหลงทาง ครั้นเราเดินไปถึงที่ ๆ เราต้องการแล้ว ตะเกียงที่มีสีต่างกันนั้น ก็ไม่มีปัญหาอะไรเลย บางที่จะเป็นภาระลดเสียอีก ในการที่เราอยู่ในภูมิประเทศที่ต่างกัน แล้วเราใช้ตะเกียงมีกระจากสีต่างกัน คือให้ตรงกับความต้องการ หรือความเหมาะสมของเรา ดีกว่าที่จะทำตาม ๆ กันเพื่อให้เหมือนกันไปหมด ทั้งที่เรามีจิตใจ มีการศึกษา หรือที่อยู่อาศัยต่างกัน

มหาyanกับหินyanนั้น... เป็นพุทธศาสนาหรือแสงสว่างด้วยกัน จะผิดกันบ้างก็ตรงที่เครื่องประดับภายนอกเล็ก ๆ น้อย ๆ อันเนื่องมาจากความต้องการปลีกย่อยของบุคคลผู้นำพุทธศาสนาไปเผยแพร่ในที่นั้น ๆ ซึ่งมีประชาชนต่างกัน มีชนบุหรรษานี้ยมต่างกัน มีความจำเป็นบางอย่างที่ครอบฆาตเชือญต่างกัน แต่ทั้งสองนิกายก็ยังคงเป็นศาสนา หรือแสงสว่างอยู่นั้นเอง เวลาล่วงมาตั้ง ๒,๐๐๐ กว่าปีแล้ว ใจจะไปชี้ได้โดยเด็ดขาดว่า ตะเกียงดวงไหนเป็นตะเกียงดวงเก่า และใจจะไปยืนยันได้ว่า ถ้าผิดจากตะเกียงดวงเก่า แล้วมันจะไม่ให้แสงสว่าง ครับบ้าง ที่สามารถทำตะเกียงที่ดูดีขึ้นแล้ว จะไม่ให้มีแสงเสียเลยแม้แต่เล็กน้อย และครับบ้างจะคัดค้านว่า ถ้าใช้กระจากหน้าตะเกียงเป็นสีต่าง ๆ แล้ว มันจะหมดคุณภาพในการส่องถนนหนทางสำหรับเดิน⁵⁵

การถือนิกาย เป็นการจำกัดตัวเองให้อยู่ในวงแคบ ตัดหอนผลดีของตนเองให้ลดลง สมมติว่าในโลกมี 10 นิกาย ก็เท่ากับว่าเรามี 1 ใน 10 และถ้าสมมติว่าสิ่งที่ดีที่สุดอยู่ในนิกายอื่น เรายังจะไม่มีทางได้รับผลดีอันนั้น แต่ถ้าในโลกมีดีอะไร เราถือเอาหมด ไม่เรียก

ว่าถือนิกายเป็นใหญ่ แต่ถือธรรมะเป็นใหญ่⁵⁶

พุทธศาสนาที่แท้เมื่อเพียงแบบเดียว คือ “แบบของพระพุทธเจ้า” ไม่มีอย่างอื่น อย่างไทย หรืออย่างแขก ฝรั่ง เป็นต้นเลย มีแต่ “พุทธศาสนาอย่างของพระพุทธเจ้า” อย่างเดียวเท่านั้น แต่ว่ามีวิธีพูด หรือวิธีบอก หรือวิธีน้ำให้เข้าถึงนั้น ต่างกันมากที่เดียว คือ ต่างกันตามยุค ตามสมัย ตามถิ่น พุทธศาสนาเป็นเรื่องของคนคลาดอยู่แล้วก็จริง แต่ครั้นเข้าไปในประเทศไทย ซึ่งคลุ่งไปด้วยกลิ่นไออกแห่งสติปัญญาของเล่าเจื้อ ของจื้อ ฯลฯ อยู่อย่างเต็มที่ จะพูดด้วยถ้อยคำอย่างเดียวกันหรือวิธีเดียวกันกับที่พูดให้แก่คนที่รู้จักแต่เพียงเลี้ยงวัวและรีดนมวัวไปวันหนึ่ง ๆ ได้อย่างไรเล่า...⁵⁷

พระจะนั้น “...เราอย่าเป็นนิกายเช่น นิกายไม่ใช้เช็น เราอย่าเป็นเลย เป็นนิกายไม่ใช่คัมภีร์มั่นเด็กว่า ไม่เป็นธรรมยุติ ไม่เป็นเกรواท ไม่เป็นมหายาน ไม่เป็นอะไรมحمد เป็นนิกายไม่ใช่คัมภีร์มั่น นิกายไม่มีตัวภู - ของภู... เพราะพุทธศาสนาที่แท้นั้น ไม่ใช้มหายาน ไม่ใช้เกรواท แต่เป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ที่ทนต่อการพิสูจน์ในตัวการปฏิบัตินั้น...⁵⁸

บุคคลที่ไม่รู้จริง ไปพูดยกย่องเกรواท ชุมชนมหายาน อย่างนี้ก็บ้า หรือว่าไปยกย่องมหายาน ข่มขี้เกรواท มันก็บ้าเท่ากัน”⁵⁹

ด้วยเหตุนี้ ปัจจุบันการสอนของท่านจึง ถือธรรมะเป็นใหญ่ ไม่ถือนิกายเป็นใหญ่ โดยอุปมาภับแสงสว่างว่า ไม่ว่าวิธีการของลัทธินิกายใด ถ้าสามารถใช้เป็นแสงสว่างสองทางชีวิตให้สำเร็จประโยชน์ได้ สามารถนำมาใช้ได้ทั้งนั้น จึงเห็นได้ว่าท่านสอนด้วยลีลา แปลก ๆ เช่น พูดให้กระแทกอารมณ์ กระหุ้งกิเลส หรือแบบสั้นลัด ตัดตรง มุ่งเข้าสู่จิต แฝงปริศนาธรรม (โภคาน) ให้ขับคิด เพื่อผู้ฟังจะเข้าใจได้ด้วยตนเอง ดังเช่นการให้แก่ปริศนาที่ โรงมหาเทพทางวิญญาณ หรือตั้งคำถามว่า เกิดมาทำไม ? แนะนำ ตายเสียก่อนตาย ให้ทำงานด้วยจิตว่าง ฯลฯ เมื่อถามว่าเมื่อไรจะสร้างโรงมหาเทพแห่งนี้เสร็จ ก็ตอบ “แบบเช่น” ว่า “... มันเสร็จทุกวัน คุณมองไม่เห็นหรือ ... เราสร้างเรือขึ้นมา ต้องการให้คนเสร็จ ไม่ใช่ให้เรือเสร็จ คือ สร้างเรือขึ้นมา ก็ให้พระเนรมาร่วຍกันทำ เวลาทำงานมันก็จะกิเลส ละความเห็นแก่ตัว ปรากฏว่าเรือยังไม่เสร็จ แต่พระเหล่านี้เสร็จแล้ว คือสิ้นกิเลสแล้ว”⁶⁰

นอกจากนี้ ยังนำคำสอนของศาสนาคริสต์มาประยุกต์ให้เข้ากับพุทธ จากพุทธให้เข้ากับคริสต์ หรือเต่า โดยอธิบายว่าในพุทธศาสนา ก็มีพระเจ้า เพียงแต่ไม่เรียกว่า “God” แต่เรียกว่า ธรรม หรือ พระธรรม (ธรรมชาติ)⁶¹ พระเจ้าของชาวคริสต์ คือ กฎสูงสุดของธรรมชาติ และตีความว่า ที่พระเจ้าตรัสรูปให้ “อาdam” รับประทานผลไม้ต้องห้าม ถ้าขึ้นกินจะต้องตาย คำว่า ตาย ในที่นี้เป็นภาษาธรรมหมายถึงตายทางวิญญาณ⁶² หรือ

ตีความแบบผ่อนสันผ่อนยาวยาวว่า ข้าพเจ้า ของชาวพุทธ มีความหมายเหมือนกับ ข้าของพระผู้เป็นเจ้า ของชาวคริสต์⁶³ หรือตีความคำสอนของคริสต์ที่ว่า พระเจ้าจะช่วยเฉพาะคนที่ช่วยตนเอง มีความหมายเหมือนของพุทธที่ว่า ตนนั่นมแด่เป็นที่พึ่งแห่งตน หรือการที่สอนว่า พระเจ้าจะไม่เข้าข้างคนผิด ก็มีความหมายเหมือนกับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมของศาสนาพุทธที่สอนว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และถือว่าในของคริสต์ก็ไม่มี ตัวกฎ - ของกฎ เพราะทุกสิ่งล้วนเป็นสมบัติของพระเจ้า ในเมื่อพระเจ้าเป็นสิ่งเดียวกับธรรมชาติ ทุกสิ่งจึงเป็นสมบัติของธรรมชาติ เช่นเดียวกับของพุทธ ลัทธิเตาสอนว่าไม่มีตัวกฎ - ของกฎ เพราะทุกสิ่งเป็นของเดียว และเดียวคือธรรมชาติ ฉะนั้น พระเจ้าของคริสต์ ธรรมะหรือธรรมชาติของพุทธ และเดียวของเดล่าจื๊อ เหล่านี้ล้วนหมายถึงสิ่งเดียวกัน⁶⁴

นอกจากนี้ยังประยุกต์เรื่อง จิตว่าง ให้เข้ากับของคริสต์⁶⁵ โดยอธิบายว่า ขณะที่พระเจ้าสร้าง “อาdam” กับ “อีฟ” ให้อยู่ด้วยกันเพียงลำพังสองคน ต่างฝ่ายต่างเปลี่ยนแปลงไม่มีอะไรปักปิดร่างกาย แต่ไม่ละอายต่อ กัน เพราะ จิตยังว่าง ไม่ติดยึดและปruz แต่ครัวน์แอบรับประทานผลไม้ต้องห้าม จิตถูกปruz ให้กวน จึงรู้สึกละเอียดและเป็นทุกข์ จนต้องแอบซ่อน ดังที่ท่านกล่าวว่า ก่อนหน้านี้ “...ก่อนแต่จะรู้สึกว่า เป็นหญิง หรือเป็นชาย นุ่งผ้า หรือไม่นุ่งผ้า ดิหรือไม่ดิ ก่อนแต่จะรู้สึกอย่างนี้ ไม่มีปัญหาอะไร มนุษย์ เรากลาย คือว่างอยู่นั่นเอง (หมายถึง จิตว่าง - ผู้วิจัย) พอมาก็รู้ว่า นี้ดิ นี้ไม่ดิ นี้ หญิง นี้ชาย นี้นุ่งผ้า นี้ไม่นุ่งผ้า มีปัญหาขึ้นมาทันที (หมายถึง จิตเริ่มวุ่น ไม่ว่าง - ผู้วิจัย) ล้วนแต่เป็นเรื่องของความทุกข์...”⁶⁶

จากที่บูรณาการคำสอนต่างลัทธินิกายมาใช้ นอกจากจะเป็นการเก็บเกี่ยวส่วนดี ของฝ่ายอื่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แล้ว ยังได้เชื่อว่าเป็นการสอนของปันโนนาข้อ 2 เรื่อง มุ่งสร้างความเข้าใจระหว่างศาสนา จึงถือได้ว่าเป็นการก้าวนำทางที่ประนีประนอม สร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างมวลมนุษย์ในสังคมโลกอีกด้วย

11. สร้างทฤษฎีภาษาคน - ภาษาธรรม, ประดิษฐ์คำแปลกลใหม่ ขึ้นใช้และเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมกับบุคคล

11.1 สร้างทฤษฎีภาษาคน - ภาษาธรรม

ปัญญายุ่งยากอย่างหนึ่งในการสื่อความคิด คือ ข้อจำกัดด้านภาษา อาจจะไม่มีภาษาใช้ หรือไม่พอ แต่นักคิดที่ดีจะไม่ยอมจำนวน เขาจะต้องสร้างภาษาขึ้นเอง ท่านพุทธทาสก์เข่นกัน การที่จะก้าวนำทางให้สำเร็จประโยชน์ บางครั้งต้อง “ทำตนเป็นผู้ไม่เคารพจนนานุกรม”⁶⁷ โดยสร้างสิ่งที่ แจ็คสัน (Jackson : 1988) เรียกว่า “ทฤษฎีสอง

ภาษา” คือ ทฤษฎีภาษาคน - ภาษาธรรม ขึ้นใช้ (ดู รายละเอียด บทที่ 2 ข้อ 3.4 หน้า 51 - 53 ประกอบ) มิใช่นั้นไม่สามารถแก้ปัญหา “บาลี” ขัดแย้งกันเองได้⁶⁸ ดังเช่น ในที่หนึ่งสอนว่า ตนแล้วเป็นที่พึงแห่งตน แต่ในอีกที่กลับสอนว่า ตัวตนแห่งตนนั้นไม่มี การมีทฤษฎีสองภาษาจะช่วยอธิบายว่า ในที่แรกหมายถึง ตัวตน ในภาษาคน ในระดับโลภียัง ระดับบุคลาธิชฐาน ซึ่งแต่ละคน “มีตัวตน” โดยสมมติ แต่ในที่หลัง หมายถึง ตัวตน ในภาษาธรรม ในระดับโลภุตตระ ระดับธรรมชาติชฐาน หรือตัวตนที่แท้จริง ซึ่งศาสนาพุทธ ถือว่าไม่มีตัวตนชนิดนี้ หรือในกรณีอื่น ๆ เช่น คำว่า “สาวรค” ในภาษาคนหมายถึง เทวโลกอันแสนสุขสบาย แต่ในภาษาธรรมหมายถึงการคุณอันน่าหลงใหลติดใจ คำว่า “นักปริโภคสตรี” มิใช่นำร่างกายผู้หญิงมาจากร่างของมนุษย์ แต่หมายถึงนักบริโภค “รส” จากสตรี คำว่า “สมรส” ในภาษาคนหมายถึงแต่งงานกัน แต่ในภาษาธรรมหมายถึงเสมอ กันโดยธรรม หรือคำว่า “นางฟ้า” ในภาษาคนหมายถึงผู้หญิงสวย ๆ แต่ในภาษาธรรม หมายถึงธรรมะ เป็นต้น

การสร้างทฤษฎีสองภาษาขึ้นใช้ นับว่าเป็นความพยายามที่จะแก้ปัญหารือว่า “อะไร” ควรปฏิบัติ ขัดแย้งกันเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ กลยุทธ์เป็นที่กล่าวขวัญและวิพากษ์กัน อย่างกว้างขวาง เพราะนอกจากจะช่วยขจัดปัญหาที่เรื้อรังมานานได้แล้ว ยังเป็นการนำเสนอธรรมทัศน์ในรูปแบบแปลกใหม่ น่ารับฟัง เสมือนกับ “จุดจราดท่อนแรก” เพื่อบุกเบิกหนทางอันสว่างไสวแก่วิถีการพุทธศาสนา และยังสามารถนำวิธีการนี้ไปสนับสนุนกับ “ความเป็นสถาบัน” ได้อย่างมีความหมายอีกด้วย

11.2 ประดิษฐ์คำแปลกใหม่ขึ้นใช้

เพื่อที่จะก้าวนำทางให้สำเร็จประโยชน์ก่อนที่นั่นท่านประดิษฐ์ ถ้อยคำ สำนวน สวน ไมก์ ที่ให้ สาระ ข้อคิด คติธรรม ขึ้นใช้⁶⁹ คำต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะมิได้คิดขึ้นเองทั้งหมด บางส่วนอาจจะนำที่มีอยู่แล้วมาประยุกต์ใช้ เช่นเดียวกับที่พระพุทธองค์ทรงเคยกระทำ เช่น ทรงนำคำว่า นิพพาน ที่แปลว่า สงบเย็น ซึ่งเป็นคำกลางบ้านที่เข้าใจกันอยู่ก่อนหน้านั้น มาทำให้เป็นอุดมคติของพุทธศาสนา โดยอธิบายความหมายเสียใหม่ว่า หมายถึงอาการสงบเย็นอันเกิดจากสามารถจัดโลภ โกรธ หลง ออกรากจิตได้หมดสิ้น ในกรณีของท่านพุทธทาส ได้สร้างและประยุกต์คำแปลกใหม่ขึ้นใช้ทำนองนี้ เช่นกัน แต่ในการนำเสนอถ้อยคำสำนวนเหล่านี้ ผู้วิจัยจะไม่อธิบายความหมาย เพาะประดิษฐ์คติธรรมของงานวิจัยนี้ เกินภูมิปัญญาที่ผู้วิจัยเพียงคนเดียวสามารถจะทำได้ อีกทั้งจะทำให้เนื้อหาของงานเพิ่มจำนวนหน้ากินความจำเป็น แต่ได้เสนอแนะไว้ใน บทที่ 6 ว่า ควรจะได้ระดมผู้ทรงคุณวุฒิร่วมกันจัดทำ พจนานุกรมฉบับศัพท์สำนวนพุทธทาส ไว้เป็นมาตรฐาน

ภูมิธรรมอีกส่วนหนึ่งต่างหาก

ตัวอย่างถ้อยคำสำนวนที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้ มีเช่น นาไม่เห็นฟ้า ปลาไม่เห็นน้ำ หนอนไม่เห็นคุณ คนไม่เห็นใจ, กิน กาม เกียรติ,⁷⁰ สะอาด สร่าง สงบ,⁷¹ งามอยู่ที่หากฝี ดี อยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง, กินข้าวสูกอย่าให้เสียข้าวสาร ทำงานอย่าให้เสียแรง,⁷² ความผิด สอนความถูก การก้าวผิดช่วยให้ก้าวถูก,⁷³ เวิ่งการเดินทางโดยไร้แสงส่องทาง, จิตอยู่ ที่ไหน โลกอยู่ที่นั่น จิตกำลังเป็นอย่างไร โลกกำลังเป็นอย่างนั้น,⁷⁴ กลางคืนอัคคีวัน กลางวันเป็นไฟ, ไม่มีอะไรนำເเอกสาร นำเป็น, ว่างจากตัวตน, จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง,⁷⁵ จิตว่างได้ยินหน้าพูด,⁷⁶ ตัวภู - ของภู, อาย่ามีตัวภู ทำลายตัวภู ทำลายความรู้สึกว่าตัวภู, นิพพาน แปลงว่าเย็น, เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เมื่อ nondangyung มีตีที่เวรชน, ความเย็นที่สุดอยู่ ในท่ามกลางความร้อนสูงสุด,⁷⁷ เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง, ฉันข้าวจานเมما อาบน้ำในคู นอนกุฎิเล้านมู พึงยุงร้องเพลง, ตายก่อนตาย นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย,⁷⁹ ความมีดีสีขาว,⁸⁰ สรวารคันนั้นแหลบคือราก,⁸¹ ถ้ากินแต่เนื้อก็เป็นยักษ์ ถ้ากินแต่ผักก็เป็นค่าง, ปุดดีคนชั่วนินทา ปุดชั่วคนดีนินทา ดังนั้นปุดไม่ดีไม่ชั่ว กันดีกว่า จะได้นิพพานเสียเลย,⁸² รับกันพลางแลกธรมะกันไปพลาง, เคราะห์ความชั่วด้วยความดี, เคราะห์รวมน้ำชาระธรรมะโคลน, จุดไฟบ้านไว้รับไฟป่า,⁸³ เป็นเข่นนั้นเอง (ตตตา) เป็นต้น

จากถ้อยคำสำนวนเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นวิญญาณของ “พ่อค้า” (พ่อค้าทางธรรม) คือ นำภาษาโมฆณามาใช้ โดยอุปมาธรรมะเหมือนกับสินค้าชนิดหนึ่ง เมื่อต้องการให้ผู้บริโภคสนใจ จะต้องมีการโมฆณา (ธรรมโมฆனของพุทธศาสนา) โดยใช้ภาษาสัน្សิ บรรยายสรรพคุณ กระตุนให้อยากรู้อยากลอง เช่น เรื่องงานปานสติ ที่เข้าใจยาก ท่านโมฆนาว่า หมายใจอย่างไร จึงจะหยุดทุกข์ได้ หรือเรื่องปฏิจจสมุปบาท ก็ปุดเสียใหม่ว่า ความทุกข์เกิดขึ้นได้อย่างไร และดับลงได้อย่างไร ? เป็นต้น⁸⁴ การนำธรรมะมาทำให้เป็นภาษาโมฆณา มิใช่เรื่องง่าย เพราะมีโอกาสหัง ติด และ ตาย สวนใหญ่มักจะ ตาย มากกว่า ติด แต่ของท่านกลับ ติด มากกว่า ตาย การกระทำดังกล่าวออกจากทำให้ธรรมะกลایเป็นที่น่าสนใจแล้ว ยังช่วยประหดเวลา ไม่ต้องอธิบายมาก อีกทั้งยังช่วยแก้ปัญหาไม่มีคำใช้หรือมิ่งเพ้ออีกด้วย ในส่วนของผู้รับ ก็จะดูว่าต้องการใช้ ง่ายต่อการจำ เมื่อได้ยินคำแปลๆ จะช่วยกระตุนให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น อย่างศึกษาและทำความเข้าใจ จึงนับได้ว่า เป็นภูมิปัญญาภารนำทางและสืบทอดธรรมที่มีประสิทธิภาพอีกกลยุทธ์หนึ่ง

11.3 เลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมกับบุคคล

จากพินัยกรรมทางธรรม เรื่อง ภาษาที่ต้องใช้ ซึ่งท่านร่างไว้ด้วยลายมือเขียน ยังไม่เปิดเผยต่อให้เป็นระบบ อ่านแล้วอาจจะรู้สึกละเอียดและกระห่อนกระแท่นอยู่บ้าง แต่

สามารถนำมาประมวลสรุปให้เห็นภูมิปัญญาได้ โดยท่านเสนอแนะวิธีใช้ภาษาให้เหมาะสมกับบุคคล ดังเช่นบันทึกว่า "...ภาษาถูกต้อง รัดกุม ไฟเราะ ง่าย ชัด หวานล้มแก่มล่อลอก หวานล้ม จิตวิทยา ซักแม่น้ำหั้งห้า รูปคำตามให้นึกได้เอง ใช้ (เพื่อ) แสดงธรรม ซักจุงอันดพาล เดินตลาดขายของ แมสื่อขอลูกสาว สอนอบรมเด็กเรียกร้องสามัคคี ขอความร่วมมือ ใช้แต่งบทเพลง พูดกับพ่อแม่ พูดกับครูอาจารย์ พูดกับเดรจฉาน พูดกับตันไม้ พูดกับคู่ทุกข์คู่ยาก ใช้ (กับ) มหาชน..."

พระเดชด้วยเมตตา, พระคุณด้วยปัญญา ใช้ (กับ) ผู้บังคับบัญชา ลูกน้อง ใต้บังคับบัญชา ภิกษุสามเณรใหม่ เพื่อนพรมจรรย์ พูดกับมหาเถระ ใช้กับเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย คนเจ็บกำลังจะตาย กับเจริญร้าย ชู้เข็น คนมาขอทาน คนยกจน คนต่างประเทศ คนทิวเป็นเบรต คนงกเงิน หมอยี่จะช่วยชีวิต ศัตรุ คนพาล...

การถวายพระพรคาวใช้กับ "...รำขามนากระษัตริย์ คนเจ้ายศ ติดยศ..." ไม่ควรขัดคือ "...คนอยากเด่น ดัง โน้ม คณาเรื่องด่า คนริษยา คนชี้โทรศุนเฉียว คนชี้ขลาด ขวัญอ่อน คนเจ็บเรื้อรัง คนถือไส้ยาสตร์ คนมีศรัทธางมงาย คนหลงตัวเอง..."

การซักจุงใจและขอความร่วมมือ ควรใช้กับ "...คนต่างศาสนานักวิทยาศาสตร์ คนเห่อความรู้ คนอยากดับทุกข์จริงๆ อาจารย์กระหนายศิษย์ คนเรี่ยไร คนขอความช่วยเหลือ คนอยากເຈາເຮາໄປປະດັບເກີຍຕີ ດົນວິກລຈົມຕີ - ປະສາທ ເພື່ອນບັນເຮືອນເຕີຢູ່ທາງກູດອ່ອນ ດັນໄມ້ຮູ້ຈັກນິພານ ດັນຕິດຕໍ່າມ (ປິກ) ດັນຕິດປະເພີ ດັນຕິດສິ່ງສັກດີສິຫຼື ດັນຕິດພະເຈົ້າ ດັນທິກຸງປາຖານ ດັນການປາຖານ ດັນສີລພຸດປາຖານ ດັນຕິດຕັ້ງເອງ ດັນຫລັງຈຳນາຈວາສනາ ດັນຫລັງສາສນາຂອງຕົນ ໃຊ້ໃນການນຳຄຸນສູລືກອຸດຮ..."⁸⁵

การใช้ภาษาให้เหมาะสมกับบุคคลอีกชุดแบบหนึ่ง คือ การสอนธรรมะแก่ชาวต่างชาติโดยใช้ภาษาอังกฤษ คงจะมีภิกษุชาวไทยไม่มากที่จะทำเช่นนี้ได้ การนำภาษาอังกฤษมาใช้ นับว่าสำเร็จประโยชน์ในการสื่อสารกับโลกภายนอกได้อย่างเป็นสากล ช่วยให้ชาติต่างหากสามารถเข้าใจหลักธรรมในพุทธศาสนามากขึ้น จะเห็นได้ว่ามี "ฝรั่ง" มาร่วมฝึกฝนที่ ธรรมาราม "สวนโมกข์น่านาชาติ" ปีละจำนวนมาก ถ้านับถึงต้นปี พ.ศ. 2546 มีฝรั่งต่างชาติมาฝึกอบรมแล้วเกินกว่า 20,000 คน⁸⁶ นับว่าเจตนารวมถึงท่านได้รับการสนับต่อ โดยน่าอกรสความเป็นสากลได้อย่างมีความหมาย

12. นำพุทธธรรมมาสร้างเป็นทฤษฎีการเมืองแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม” และวิธีทำงานด้วยจิตว่าง

12.1 ทฤษฎีการเมืองแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม”

ถ้าจะย้อนดูอดีต จะพบว่าเคยมีนักปรัชญาบางท่านพยายามที่จะตอบโต้ สถานการณ์อันถูกเหยียบของสังคม โดยนำเสนอรูปแบบการเมืองในอุดมคติ ดังเช่น เพลโต (Plato - ชาวกรีก : 428-347 B.C.) นำเสนอ อุตมรัฐ (The Republic) และ โถมัส 莫ร์ (Thomas More - ชาวอังกฤษ : 1478 - 1535) นำเสนอ ยูโท皮亚 (Utopia) ในส่วนของท่านพุทธทาส ก็เช่นกัน ท่านต้องการที่จะตอบโต้พวกวัตถุนิยมอย่างเต็มรูปแบบ⁸⁷ ได้สร้าง “สโลแกน” คำนี้ไว้ว่า งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข และ น้ำใจ ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ⁸⁸ ปลูกผังให้หลังให้ อยู่กับค่านิยมแบบนี้ ก็ได้การเอาเบรียบ แก่งแย่ง แข่งขัน สร้างลัทธิบูชาเงิน จนนำมาสู่การ ทุจริตคอร์รัปชันอย่างกว้างขวาง พากนายนุชนศึกษากับนายทุนศักดินาร่วมมือกันฉกฉวย ผลประโยชน์อย่างเต็มรูปแบบ ทำให้นักศึกษาและปัญญาชนลุกขึ้นต่อต้าน และจบลงด้วย วันดุลามหาวิปโยค (14 ตุลาคม 2516) ฝ่ายเรียกร้องต้องพ่ายแพ้ และหลบหนีเข้าป่า เป็นจำนวนมาก

กระแสสวัตถุนิยมและทุนนิยมที่ถังทันสู่สังคมไทยสมัยนั้น กลายเป็นข้ออ้างของ ฝ่ายตรงข้ามที่จะนำระบบสังคมนิยมเข้ามาแก้ไข ท่านพุทธทาส反倒ิตตามสถานการณ์นี้ ด้วยความเป็นห่วง เพราะกระแสเด้งกล่าวขัดกับปณิธาน ข้อ 3 ที่ว่า จะต้องนำโลกออก เสียจากวัตถุนิยม ในคราวนั้นนักศึกษาและปัญญาชนบางส่วนเข้าเป็นแนวร่วมกับ คอมมิวนิสต์ แต่มีบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้วิธีรุนแรง ได้หันมาอีดแนวทางแบบ พุทธทาส โดยเข้าเป็นسانคุชชญ์ และร่วมกันต่อต้านคอมมิวนิสต์ ขณะเดียวกันนั้น ฝ่าย ทุนนิยมที่เป็นชาติยักษ์ใหญ่อย่างอเมริกา ได้ส่ง ชีไอเอ (หน่วยสืบราชการลับ) มาช่วน ท่านเข้าเป็นแนวร่วมต่อต้านคอมมิวนิสต์ (กฎบัตร ข้อ 71) แต่ท่านตอบว่ากลัวกิเลสมาก กว่าคอมมิวนิสต์ (กฎบัตรข้อ 71 - 72) พากนีจึงหันไปชวนภิกขกิจติวัฒโน ซึ่งอยู่ฝ่ายตรง ข้ามกับท่านพุทธทาส เป็นแนวร่วมแทน⁸⁹

เพื่อที่จะตอบโต้ฝ่ายต่าง ๆ เหล่านี้ ท่านจึงนำเสนอการเมืองในรูปแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม” โดยเริ่มจากนำสังคมมนุษย์ไปเบรียบที่ยึดกับธรรมชาติ ว่า “...ธรรมชาติที่ แท้ ๆ มีลักษณะสังคมนิยม มีเจตนาرمณของสังคมนิยม เพราะ

มันไม่มีอะไรที่อยู่ได้ตามลำพังคนเดียว ตัวเดียว ส่วนเดียว ธาตุเดียว อนุเดียว ... ”⁹⁰ โดยเปรียบเทียบกับดวงดาวในท้องฟ้าว่า “...ไม่รู้ว่ามีมากมายเท่าไร... มันอยู่กันด้วยระบบสังคมนิยม มันถูกต้องอยู่ตามระบบของสังคมนิยม จักรวาลนั้นมันจึงรอดอยู่ได้ จักรวาลของเราเล็ก ๆ นี้ มีพระอาทิตย์เป็นแม่ มีดาวพระเคราะห์นั้นนี่ รวมทั้งโลกนี้ด้วย เป็นบริหาร มันก็อยู่กันอย่างระบบสังคมนิยม แต่มันไม่นำถึงกับชนกัน”⁹¹ แล้วท่านสรุปในเชิงอุปมาว่า มนุษย์เป็นสมบัติธรรมชาติอย่างหนึ่ง จะฝืนกฎของคุณเดียวโดยปราศจากความช่วยเหลือกันได้อย่างไร จะนั่น สังคมนิยมแบบของท่าน จึงนำเสนอหลักการสั้น ๆ ว่า “ทุกคนอย่ากอบโกยส่วนเกิน พยายามเจียดส่วนเกินออกไป เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นให้ได้ แต่ไม่ห้ามว่าอย่าผลิตส่วนเกิน ทุกคนมีสิทธิ์และสมควรอย่างยิ่งที่จะผลิตส่วนเกินขึ้นมา แต่ว่าส่วนเกินนั้นควรจะเพื่อประโยชน์แก่สังคม และก็ระหว่างดี ๆ ว่า ที่ว่าไม่เกิน ๆ นั้นแหล่ะ ก็ยังเกิน ยังเจียดได้”⁹²

สิทธิตามธรรมชาตินั้นคือเอาไว้ได้เท่าที่ไม่เป็นส่วนเกิน ถ้าทุกคนใช้สิทธิตามธรรมชาติ เท่าที่ธรรมชาติยินยอม คือ ไม่เอาส่วนเกินแล้ว โลกนี้จะมีความผาสุกเมื่อกับโลกของพระเจ้า”⁹³

ในขณะเดียวกัน ยังวิพากษ์ระบบทุนนิยม (Capitalism) อีกว่า เป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ เพราะปลูกฝังให้ยึดมั่นใน ตัวกฎ - ของกฎ ถือเอาทรัพย์สมบัติธรรมชาติมาเป็นของกฎ ทำให้เสียสมดุล เพราะ “...ธรรมชาติต้องการให้ทุกคนเราแต่เท่าที่จำเป็น แต่นี่มนุษย์ไม่เชื่อฟังธรรมชาติ ก็เริ่มแข่งขันกับกอบโกยส่วนเกิน ปัญหาเกิดเรื่อยมาจนกระทั้งถึงบัดนี้ อะไร ๆ มันก็เป็นเรื่องเกินไปหมด ถ้าเราเอาแต่พอดี ปัญหาเหล่านี้ก็ไม่เกิดขึ้น การเบียดเบี้ยนก็จะไม่เกิด การเอาเบรียบกันก็จะไม่มี”⁹⁴ ในขณะเดียวกัน ท่านวิพากษ์ระบบประชาริปไตยว่า “...โไอเอ่อ ไม่ทำประโยชน์ให้ทันแก่เวลา...”⁹⁵ ต่างฝ่ายต่างพยายามสนองกิเลสแห่งตน จึงทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายโดยอุปมาว่าเหมือนกับ “...คน ๆ หนึ่ง เขาจับลิงมา จับนกมา จับตะ瓜ดมา จับเต่ามา จับเสือมา ผูกด้วยเชือกยาง ๆ เข้าเป็นพวงเดียวกัน และปล่อยสัตว์เหล่านั้น มันจะทำอย่างไร ? มันก็จะวิ่งยื้อแย่งไปตามทิศทางของมัน ลิงก็จะขึ้นต้นไม้ นกก็จะบินขึ้นบนฟ้า เต่าก็จะลงไปในหนอง ตะ瓜ดก็จะไปเข้าไฟ อย่างนี้เป็นต้น มันก็น่าหัวว้า”⁹⁶

อย่างไรก็ตาม รัมมิกสังคมนิยม ของท่าน ต่างจาก “สังคมนิยม” แบบของ มาร์ก (Karl Marx - ชาวเยอรมัน : 1818 -1883) เพราะมาร์ก ถือว่าปัญหาทั้งมวลเกิดจากชนชั้นนายทุนทำการผูกขาด กอบโกย ควบคุม เป็นเจ้าของผลผลิตเพียงฝ่ายเดียว ส่วนชนชั้นกรรมมาซึ่พูกัดขี้และลดค่าลงเป็นสมื่อนวัตถุสิ่งของที่เป็นทรัพย์สินของนายทุน เขาจึง

เสนอให้ปฏิรูปเป็นสังคมที่มี เสรีภาพ (เสรีภาพจากชนชั้น) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นายทุนจะสูญเสียประโยชน์และจะทำการขัดขวาง ฉะนั้นจะต้องใช้ความรุนแรงทั้งเลือด และเหล็กจึงจะแก้ปัญหาได้ แต่ หัวมีกสังคมนิยม แบบพุทธทาส ต่างจากนี้⁹⁷ คือ (1) เน้นระบบศีลธรรม มีธรรมคดอย่างกับตลาดเดลาวี ส่วนเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจเพียงเล็กน้อย เพราะเชื่อว่าถ้าคนมีศีลธรรม ปัญหาเศรษฐกิจจะแก้ได้เอง (2) ยึดถืออุดมการณ์แบบ “โพธิสัตว์” เห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นก่อนประโยชน์ตน⁹⁸ (3) เน้นเสรีภาพเช่นกัน แต่มิใช่เสรีภาพทางชนชั้น หากเป็นเสรีภาพที่ปราศจากการตอกย้ำภายใต้อำนาจของกิเลส (4) ยึดถือเศรษฐกิจแบบพอเพียง เพื่อ ให้สมคล้อยกับธรรมชาติ⁹⁹ ไม่บริโภคส่วนเกิน แต่ไม่ห้ามการแสวงหาส่วนเกิน โดยถือหลักว่าต้องนำส่วนเกินมาเป็นส่วนเคลื่ยแปรบันให้แก่สังคม และ (5) ใช้ระบบการปกครองแบบ เพด็จการโดยธรรม¹⁰⁰ ตามหลัก ทศพิธารธรรม¹⁰¹ โดยปฏิเสธความรุนแรง การต่อสู้แบ่งแยกใด ๆ (ดู คำวิจารณ์ เรื่อง หัวมีกสังคมนิยม บทที่ 1 หน้า 16 ประกอบ)

12.2 วิธีทำงานด้วยจิตว่าง

นอกจากนี้ พุทธธรรม ส่วนที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง มาสร้างเป็นทฤษฎี การเมืองแล้ว ยังนำเรื่อง สัญญาตา มาประยุกต์เป็น วิธีทำงานด้วยจิตว่าง อันที่จริง แนวคิดเรื่องนี้ เป็นคำสอนดั้งเดิมของพุทธศาสนา แต่ในนิกายเถรวาทมิได้หยิบมาพูดถึง อよ่างจริงจังเท่าในหมายฯ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2490 หลังจากแปลหนังสือฝ่ายเซน ชื่อ “สูตร ของ เกี่ยหลาง” ท่านเริ่มพูดถึงคำว่า “จิตว่าง” บ่อยขึ้น และนำมาใช้อย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2503 จนนำมาสู่วิวัฒนาการ กับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในปี พ.ศ. 2504¹⁰²

ท่านอธิบายว่า¹⁰³ (1) “จิตว่าง” มิใช่ว่าจะจากความรู้สึก แต่ว่าจะจากความ โถสະ โมะ¹⁰⁴ ปราศจากมโนทัณฑ์ ไม่เปรียบหน้าที่การทำงานโดย “สั่นเสียว”¹⁰⁵ ออยู่กับเรื่อง “3 ก” คือ กิน กาม เกียรติ¹⁰⁶ หรืออีกนัยหนึ่ง “จิตว่าง” คือภาวะที่ต้องข้ามกับ จิตวุ่น (2) ท่านถือว่า จิตเดิมแท้ มีธรรมชาติเป็นประภัสสร คือ ว่าง บริสุทธิ์ แต่ เมื่อถูกจิตครอบครอง ทำให้เคร้าหมองชุ่นมัวและวุ่น ถ้าหากขัดกิเลสเสียได้ จิตกลับเข้าสู่ สภาพเดิมแท้ และประภัสสรดังเดิม (3) แม้ ภาวะจิตว่าง จะเป็นเส้นทางสายพระอรหันต์ เพื่อโลกุตตะเภา แต่ก็สามารถนำมาฝึกฝนให้บรรลุในฝ่ายคุณสักได้ เช่นกัน ถ้าทำให้จิต เปี่ยมไปด้วย “3 ส” คือ สะอาด สว่าง สงบ¹⁰⁷ (4) แม้จะมีผู้วิจารณ์ว่า “จิตว่าง” เป็นคำ สอนของฝ่ายมหายาน แต่ท่านถือว่าในเรื่องทักษิณรื่อง สัญญาตา และตีความว่า สัญญาตา มีความหมายเหมือนกับ จิตว่าง นั่นเอง¹⁰⁸ (5) ท่านเชื่อว่าชาวบ้านสามารถปฏิบัติภารกิจด้วยจิตว่างได้ ขอเพียงแต่จัดความเห็นแก่ตัว แล้ว ทำงานเพื่องาน (Work

for the work's sake) ปฏิบัติน้ำที่เพื่อน้ำที่¹⁰⁹ ดังเช่นชาวนาสามารถไถนาคล่องแฉดอย่างมีความสุขได้ ถ้าเข้าเพียงสำนึกกว่า นีคือการทำหน้าที่โดยทำจิตให้ว่างจากผลได้เสีย นักดนตรีทำหน้าที่บรรเลงเพลงให้ดีที่สุด โดยทำจิตให้ว่างจากความพอกใจหรือผิดหวังของตนเองและผู้ฟัง หมกทำหน้าที่รักษาผู้ป่วยโดยให้รับประทานยาถ่ายพยาธิเพื่อรักษาสุขภาพโดยไม่เมตต้องพะวงว่าจะทำให้ตัวพยาธิต้องตายลง หรือแม้แต่ทหารเลงปืนไปที่เป้าโดยสำนึกรถึงการทำหน้าที่ป้องกันประเทศ โดยมิพะวงถึงเรื่องอื่น ๆ ฯ (กฎบัตร ข้อ 36 - 38) เหล่านี้ล้วนเป็นการทำงานด้วยจิตว่างทั้งสิ้น ดังที่ท่านแห่งไห่ในคำกลอนชื่อ “เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง” ว่า

งาน ทุกชนิด ด้วยจิตว่าง
กินอาหาร ของความว่าง อย่างพระกิน
ท่านผู้ใด ว่างได้ ดังว่ามา
ศิลปะ ในชีวิต ชนิดนี้

ยกผลงาน ให้ความว่าง ทุกอย่างสิ้น
ตายเสร็จสิ้น แล้วในตัว แต่หัวที่
ไม่มีท่า ทุกข์ทน หม่นหมองสี
เป็น “เคล็ด” ที่ ควรคิดได้ สวยงามเยอ ฯ¹¹⁰

ตามที่กล่าวมาทั้งสองกรณีนี้ พожะสรุปได้ว่า การสร้างเป็นทฤษฎีการเมืองแบบรัฐมิกส์คัมนิยม เป็นเสมือน จุดไฟบ้านไว้รับไฟป่า¹¹¹ เพราะไฟบ้านที่จุดขึ้น สามารถควบคุมแนวป้องกันให้เป็นไปตามทิศทางที่ต้องการได้ อุปมาเหมือนกับสร้างสังคมแห่งการเอื้ออาทร คนรายไม่ทำตนเป็นนายทุน แต่ทำหน้าที่คล้ายเศรษฐีสมัยพุทธกาล คือ สร้างโรงทานไว้แจกจ่ายคนจน สวนคนจนทำหน้าที่เป็นเสมือนกตัวน้อย ที่คอยจิกกินตัวหนอนที่มาเบียดเบียนพืชผัก เมื่อจุดไฟบ้าน (รัฐมิกส์คัมนิยม) ไว้เป็นแนวป้องกันไฟป่า (ลัทธิคอมมูนิสต์ หรือสังคมนิยม) ซึ่งมีแต่ความรุนแรง ไม่อาจฝ่าเข้ามาได้ สวนการนำเสนอวิธีทำงานด้วยจิตว่าง แม้จะถูกตั้งคำถามในเชิงวิพากษ์ว่า คำสอนนี้มีในบาลีหรือไม่ เป็นของมหายานหรือເග්‍රාවත ග්‍යුම්สำคัญเท่ากับสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้จริง สามารถปฏิบัติน้ำที่โดยไม่มีทุกข์สุขหัว และยังเป็นการนำเอา โลกุตตรธรรม ที่อยู่เหนือโลก ให้ลงมาอยู่คู่กับโลก จนกลายเป็นสิ่งที่จำต้องได้ ทำให้เป็นที่ยอมรับของปัญญาชนมากขึ้น¹¹² จะนั้นทั้งสองกรณีนี้ ถือว่าเป็นกลยุทธ์ในการก้าวหน้าที่มีความหมายมิใช่น้อย

13. สร้างเครือข่ายสายธรรมะไว้สืบทอดเจตนารามณ์

ในบทที่ 4 ข้อ 15 (หน้า 137 - 139) ได้เคยกล่าวถึงเรื่อง “เครือข่ายสายธรรมะ” มาแล้ว แต่เน้นเฉพาะ บุคคล ที่เข้ามาเป็นเครือข่ายว่าประกอบด้วยบุคคลกลุ่มใดบ้าง ส่วนในข้อนี้จะเน้น วิธีสร้างเครือข่าย จะเห็นได้ว่ากลวิธีสร้างเครือข่ายในระยะเริ่มแรก ท่าน

เริ่มจากการอุบฯ บริเวณสวนโมกข์ โดยทำตนเป็น “แกนนำ” ให้บริการชาวบ้านหลายรุ่น แบบ จนสามารถเอาชนะใจและดึงเข้ามาเป็นพวกได้ แล้วท่านขักขวนมาร่วมกันพัฒนา วัดและท้องถิ่น พร้อมฯ กันนั้นได้ฝึกอบรมวิธีดำเนินชีวิตบนเส้นทางแห่งธรรมให้ในขณะเดียวกันด้วย (ดู การสร้างเครือข่าย บทที่ 3 ข้อ 2.5 หน้า 80 - 84 ประกอบ) หลังจาก สร้างเครือข่ายรอบฯ วัดได้ระดับหนึ่งแล้ว เริ่มขยายออกไปภายนอก กล่าววิธีที่นำมาใช้คือ พยายามสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาโดย “การทำให้ดู อุยให้เห็น”... อุทิศตนเป็นท่าส ของพระพุทธเจ้าอย่างมั่นคง ดำเนินวิธีชีวิตเรียบง่าย แบบ “เป็นอยู่อย่างต่อ มุ่ง กระทำอย่างสูง” ไม่โลภ โกรธ หลงให้เห็น การสร้างเครือข่ายในหมู่พระเณร พยายาม “ปลูกปั้นและติดอาڑูทางธรรมให้” แต่ทำได้ไม่เต็มที่ เพราะเยาวชนสมัยนั้นมุ่งばかりเพื่อ ศึกษาวิชาการทางโลกมากกว่าเพื่อที่จะสืบทอดพระศาสนา ในหมู่เด็กนักเรียนที่ยังเยาว์วัย ได้เริ่มที่ โรงเรียนพุทธนิคม ซึ่งเป็นโรงเรียนในเครือข่ายของสวนโมกข์โดยตรง ส่วนชาว บ้านที่อยู่ห่างไกลหรือไม่สะดวกที่จะมาวัด ได้จัดแสดงธรรมะสัญจรให้ ยังช่วยอบรมครู สอนศีลธรรมเพื่อนำไปฝึกฝนนักเรียนอีกด้วยนั่น ฝึกอบรมข้าราชการ ช่วยอบรมผู้พิพากษา หลายรุ่น ผู้ที่มีได้ช่วยอบรมให้โดยตรง เมื่อได้ยินกิตติศัพท์ ก็มาเยี่ยมชมสวนโมกข์ ท่าน ช่วย “แจกดวงตา” จนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและหันเข้ามาเป็นเครือข่าย กลายเป็น หมู่ เสนานอกองทัพธรรมสายสวนโมกข์ และช่วยกันขยายเครือข่ายต่อฯ ไปอีก ในหมู่ ปัญญาชนคนรุ่นใหม่ ได้ทำให้เป็นเครือข่ายโดย บรรยายธรรมะชุดต่อหางสูนข (มหาวิทยาลัยมุ่งสร้างแต่คนเก่ง จึงต้องเอา “หาง” คุณความดี มาต่อให้เต็ม) ในกรณีได้ หยิบเอาปุรา�ธรรม ที่เข้าใจยากและใกล้ตัว มาทำให้เป็นเรื่องใหม่ เรื่องง่าย และใกล้ตัว มีความหมายต่อชีวิตจริงและสามารถจับต้องได้ จึงทำให้ปัญญาชนคนรุ่นใหม่จำนวนไม่น้อยที่ยอมรับ และเข้ามาร่วมเป็นเครือข่าย ในการที่จะดำเนินงานให้สำเร็จได้สร้างเครือ ข่ายโดยจัดตั้ง คณะธรรมทาน (ดู ข้อ 3 หน้า 150 - 153 ประกอบ) ในส่วนของคนไกล ได้ ใช้หนังสือ พุทธศาสนา เป็นตัวสร้างเครือข่ายทั้งนำผู้คนมาเป็นแนวร่วมของสวนโมกข์ มากมาย (ดู ข้อ 4 หน้า 154 - 155 ประกอบ)

ในส่วนของพระเถระ ท่านใช้กลวิธีให้เกียรติยกย่องเท่าที่จะกระทำได้ แต่ยังคง สงวนจุดยืนในอุดมการณ์แบบนักงานนวลแตกผุ่งไว้อย่างคงมั่น ในการนำเสนอธรรมทัศน์ แปลกใหม่อานำมาซึ่งความเข้าใจผิดได้ง่าย เช่นกัน ถ้าเกิดปัญหาแบบนี้ จะรับเข้าฝ่า เพื่อกราบนมัสการชี้แจงความบริสุทธิ์ใจ จนสร้างความเข้าใจระหว่างกันได้ ในการสร้าง เครือข่ายนักวิชาการชาวพุทธ ไม่ว่ากับชาวคริสต์ ลัทธิเต็ม หมายความ ได้นำปณิธานข้อ 2 เรื่อง สร้างความเข้าใจระหว่างศาสนามาเป็นแนวทาง โดยพยายามตีความหลักคำสอน ของแต่ละลัทธิศาสนาแบบปะนีปะนอมและผ่อนผันสั่นผ่อนยาวย ไม่ให้เกิดความเข้าใจผิด

และนำมามุ่งความขัดแย้งระหว่างกัน (ดู ข้อ 10^๑ หน้า 168 - 171 ประกอบ) เป็นที่น่าสังเกตว่าท่านนำวิธีการของลัทธิมหายานมาประยุกต์ใช้ จนสามารถสร้างเครื่อข่ายกับองค์พระไภลามะแห่งทิเบตได้ เช่นกัน พระองค์ท่านเคยเต็จฯ เยื่อนและประทับค้างคืนที่สวนโมกข์ ทรงเรียกห่านพุทธาสว่า “เพื่อนเก่าของเรารา”¹¹³ นอกจากนี้ ท่านยังมีเครือข่ายที่เป็นชาวมุสลิม เช่น ชัจซีประยูร วายากุล สายธรรมผู้ใกล้ชิด พยายามที่จะแต่งกลอนให้สอดรับกับหลักคำสอนของท่าน ว่า

ถ้าข้าเป็น พุทธ คริสต์ อิสลาม
ได้ตีรีตรอง ข้าต้องเป็น ถึงสามนาย
ถ้าข้าเป็น พุทธ คริสต์ อิสลาม
เพียงคนเดียว เป็นได้ ดังใจนึก

โดยถือนาม ลักษิ เป็นที่หมาย
จึงจะได้ เสร็จสม ความณั่นนึก
โดยถือตาม สัจจจิริง สิงรุ้สึก
คิดให้ลึก ท่านจะเห็น เช่นว่านี้¹¹⁴

นักวิชาการชาวมุสลิม แห่งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์อีกท่านหนึ่ง คือ มาเนะ ยูเด็น ได้แต่งกลอนสุดดีชื่อ “พุทธศาสนาลี” ไว้ท่องมหาพิมพ์ทางวิญญาณ มีความตอนหนึ่งว่า

อัญชลี ชินบุตร พุทธาส	ผู้เบื้อง嫖าด ปราษฎ์หลัก ฝ่ายทักษิณ
ประภาศธรรม ลักษิ ผ่านแผ่นดิน	ให้โลกยิน เณยธรรม อันสัมมา
จำแนกธรรม เที่ยบวิธี สารีบุตร	จำแนกอรรถ ทัดพระพุทธ โมฆา ฯ
เช่นนาคเสน เจนจัด วิสชนา	ยิ่งปัญญา เยี่ยงพระ นาคารชุน

๑๗๖

กลวิธีสร้างเครือข่ายโดยทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี และอุทิศตนเป็นท้าสของพระพุทธเจ้าอย่างมั่นคง ผลงานให้มีฐานศิริชัยอุทิศตนเข้ามายเป็นพวกรหั้งโดยตรงและโดยอ้อมมากมาย หั้งที่กระจัดกระจายกันอยู่ในแดนใกล้และไกล พวกรเข้าต่างมุ่งหน้ามาสวนโมกข์โดยไม่มีใครภagenท์หรือจัดตั้ง แต่ละคนมาอยู่ มากวาย โดยออกค่าใช้จ่ายเอง ออกแรงออกปัญญาความคิด ร่วมกันตัดถนน ชุดดิน ถนน ชุดสระ สร้างห้องสุขา ชุดตกแต่งคลองไชยา ที่รกร้างให้เตียนโล่ง สร้างที่สำหรับใช้ปฏิบัติธรรม บ้างกับบริจาคเงินพิมพ์หนังสือจำหน่ายจ่ายแจกเพื่อขยายเครือข่ายต่อ ๆ ไปอีก บ้างก็ช่วยเขียนภาพ ปั้นภาพ บาง คนนำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงผู้ที่มาช่วยงานวัด เลี้ยงคนวัด ช่วยปลูกสร้างสถานที่ปฏิบัติธรรม ดังจะเห็นได้จากการปลูกสร้างอาคารสถานที่ในสวนโมกข์จะไม่มีการออกปากเรีย่哥 เว้นแต่กิจการที่ต้องใช้ทุนจำนวนมากเพียงครั้งเดียว คือควรที่สร้างโรงมหาพิมพ์ทางวิญญาณ ที่กล่าวแล้ว นอกจากนั้น เครือข่ายสายธรรมช่วยกันบริจาคเงินเองหั้งสิ้น เพียงแค่ท่าน

ปรากฏว่าต้องการจะให้มีอะไร หรืออย่างไร ผู้ศรัทธา ก็จะสนองให้ การมีเครือข่ายเช่นนี้ ทำให้ไม่ตกรอยู่ในภาวะ “ผู้นำเดี่ยว” ดังแมทผู้ไว้เพร่พล แต่บรรดาเครือข่ายที่กระจายอยู่ทั่วไป คงเป็นส่วนหนึ่ง มือ และ เท้า ช่วยในสิ่งละอันพันละน้อย ทำให้เส้นทางสายส่วนมากก้าวเดินไปอย่างมั่นคงและต่อเนื่อง ขอขยายและกล่าวเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายทราบเท่าทุกวันนี้ จึงนับได้ว่าเป็นกลยุทธ์ในการก้าวนำทางและสืบทอดธรรมที่มีประสิทธิภาพอีกกลยุทธ์หนึ่ง

14. ออกແຄลงກາຮົນສວນໂມກໍ່, ສ້າງກູບຕະຫຼອບບິນທຶນໃຊ້ ແລະ ຝາກມຽດກອດຮ່ວມໄວສືບທອດສາສນາ

หลังจากดำเนินชีวิตมาเป็นระยะเวลา凡นาน จนกระทั่งมีอายุได้ 76 ปี อุปสมบทได้ 56 พร Wheeler และครั้นเมื่อถึงวาระเดียวนามาบรรบุครبورบันวิสาขบูชาที่ 50 ปีแห่งการก่อตั้งสวนโมกข์ เมื่อวันศุกร์ที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2525 ท่าน “ก้าวนำ” โดยจัดให้มีงานสมโภชหรือเฉลิมฉลอง โดยข้างว่าในโอกาสครบรอบ 200 ปีแห่งกุฎีตนไกสินทร์ ได้มีการจัดงานสมโภช ฉะนั้นเมื่อครบรอบ 50 ปีแห่งการก่อตั้งสวนโมกข์ ควรจัดให้มีงานสมโภชได้เช่นกัน¹¹⁵ ท่านเรียกว่า “ທີ່ຮັບສົມໂພ” หรือที่ฝรั่งเรียกว่า “ສົມໂພເຈີນ”¹¹⁶ งานนี้จัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ (1) เพื่อเป็นการบูชาคุณพระอรหันต์และส่งเสริมการตามรอยพระอรหันต์ (2) เพื่อແຄลงให้ทราบถึงกิจกรรมตลอดระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา¹¹⁷

พิธีสมโภชทำในรูปแบบที่เปลกແවກແນວ คือ แทนที่จะเน้นเรื่องความสนุกสนานรื่นเริงเหมือนงานเฉลิมฉลองทั่วไป กลับเน้นในรูปแบบที่เข้มข้นและจริงจังโดยออกแบบ “ແຄลงກາຮົນ” ในແຄลงກາຮົນนี้เป็นการตกผลึกความคิดและประสบการณ์ในช่วง 50 ปี ที่ผ่านมา ซึ่งผู้วิจัยประเมินให้ดูเป็นตัวอย่าง 34 ประดีน (ดู ແຄลงກາຮົນສວນໂມກໍ່ บทที่ 2 ข้อ 3.2 หน้า 46 - 48) ดังเช่น ปรับปรุงวิธีແປລບາລີ ສ້າງຫ້ອງທົດອອງທາງຈົດ ອອກໜັງສື່ອພິມປົກສະໜັບສະໜັດ ជັບປົກສະໜັບສະໜັດ ຕັ້ງຄະດີອະນຸມາດ ນໍາວິທີກາຮົນຂອງລົກທີ່ມີຫົມຫຍານມາປະຢຸດໃຫ້ ສ້າງທຸຜະກິດພາກພະຍານ - ພາກພະຍານ ແຕ່ກີ່ມີບາງອຍ่างທີ່ທຳແລ້ວຕ້ອງເລີກກາລາຄົນ ເຊັ່ນ ການໃຊ້ຈົວສື່ດຳ ຂັນແຕ່ຜັກ ເນື້ອ ອ້າວີ້າ ຫຼັງພິບພາຍໃຕ້ ດີຈະໃຫ້ມີເພັນ “ໂອເປົ່າ” ສ້າງຮັບພຸຖນສາສນາ ທັງນີ້ພະແນ້ນວ່າໄມ້ກ່ອໄກດີປະໂຍ້ນ໌ ສວນເອົກບາງອຍ่างເພີ່ມແຕ່ກິດ ແຕ່ມີໄດ້ທຳ ເພະເໜັງຈະມີການເຂົ້າໃຈ ປິດ ເຊັ່ນ ກຣນີກາຮົນດີຈະຈັດຕັ້ງສູນຍົກລາງພຸຖນສາສນາແກ່ໂລກ

ໃນໂຄກສະເໝີກັນນີ້ ໄດ້ກ່າວສິ່ງທີ່ທ່ານເຮັດວຽກວ່າ “ກູບຕະຫຼອບບິນທຶນ” ຂຶ້ນໃຊ້ ເພື່ອສນອງພຸຖນປະສົງທີ່ວ່າ “ກາຮົນດີຈັດຂອງຕະຫຼອບແລະກາຮົນມີອຸ່ນຫຼວມວິນຍ ກີ່ເພື່ອປະໂຍ້ນສູ່ຂອງມາຫາສູນ” (ກູບຕະຫຼອບຂໍ 1) ໃນສູານະທຸກືສົດນເປັນທາສຂອງພະພຸຖນເຈົ້າ ຈຶ່ງ

ต้องยกร่างสิ่งนี้ขึ้น โดยใช้เวลาประมาณ 3 วัน 3 คืน ทั้งเข้า - บ่าย - ค่ำ¹¹⁸ และพยายามทำให้เป็นเรื่องซึ้งซึ้งและจริงจังเช่นกัน คือ นำคำว่า “กฎบัตร” (Charter) มาใช้ ซึ่งคำนี้หมายถึงเอกสารคำมั่นสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือตราสารศักดิ์สิทธิ์ เช่น รัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายที่บัญญัติให้ปฏิบัติแก่มวลราษฎร¹¹⁹ ครั้นท่านนำมาร่วมกันเข้าเป็น “กฎบัตร พุทธบริษัท” หมายถึงตราสารศักดิ์สิทธิ์หรือคำมั่นสัญญาที่ให้ปฏิบัติร่วมกันของพุทธบริษัท เมื่อที่ประชุมให้การรับรองแล้ว ขอให้ช่วยกันปฏิบัติตาม ดังที่ท่านกล่าวว่า “...เราไม่มีอำนาจใด ๆ ที่จะบังคับให้แก่ผู้ใดในโลก กระทำได้แต่เพียงการขอร้องให้พิจารณาแล้วปฏิบัติตามความสมควรใจเท่านั้น...”¹²⁰ และยังแสดงความรับผิดชอบในฐานะผู้นำโดยประกาศว่า ถ้าในแต่ละการณ์มีถ้อยคำ “ສิก朵กา ແຊີງກຣ້າວ” อญຸบ້າງ จะขอรับผิดเพียงผู้เดียว¹²¹

เนื้อหาในกฎบัตรมี 10 หมวด ประกอบด้วย 136 ข้อ (ดู กฎบัตรพุทธบริษัท บทที่ 2 ข้อ 3.2 หน้า 47 - 48) มีสาระสำคัญว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ เช่น พุทธบริษัทที่ต้องทำหน้าที่สืบทอดพุทธศาสนาให้คงอยู่ ให้เลือกเดินทางสายกลาง มิให้ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน มิให้ตีความธรรมะแบบเดียวตามตัวอักษร แต่ตีความให้สำเร็จประโยชน์และเหมาะสมกับระดับภูมิธรรมของผู้ฟัง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับต่างศาสนา ให้มีการผ่อนสันผ่อนยา เพื่อมิให้เกิดความแตกแยกและขัดแย้ง แนะนำชาวพุทธนับถือศาสนาอย่างมีเหตุผล มิใช่งมงายแบบไสยศาสตร์ มิให้กราบไหว้บูชาพระพุทธรูปหรือแขวนพระเครื่องเพื่อให้ช่วยบันดาลสิ่งที่หวังหรือเป็นเครื่องของของลัง แต่ให้เป็นไปเพื่อระลึกถึงพุทธคุณและเป็นอนุสติเดือนตนให้ดังอยู่ในคุณความดีและความไม่ประมาท ให้นำลักษณะมาเป็นยาแก่ทุกๆ แลวย้ำว่าทุกคนสามารถเป็นทาษาของพระพุทธเจ้า (พุทธทาส) ได้โดยเสมอ กัน ถ้าเพียงแต่อุทิศตนเพื่อศาสนาอย่างสุดชีวิตจิตใจเท่านั้น

ในบันปลายของชีวิต นอกจากแต่ละการณ์สวนไมก์ 50 ปี และยกร่างกฎบัตรพุทธบริษัทขึ้นใช้แล้ว ท่านพิจารณาว่ามรดกธรรมที่อุตสาห์ทุ่มเทศึกษาค้นคว้ามาตลอดชีวิต หวังที่จะ “จุดตะเกียงเลี้ยงคนทั้งโลก” แต่ครั้นเมื่อท่านละสังขารไป ถ้าผู้ที่อญຸช้างหลังไม่ช่วยกันสาบต่อ เกรงว่าจะกลายเป็นสิ่งที่สูญเปล่า ฉะนั้นสิ่งที่พยายามกระทำอีกวาระหนึ่งในวัยชรา คือ ฝ่ากมรดกธรรมไว้สืบทอดศาสนา (ดู บทที่ 2 ข้อ 3.3 หน้า 49 - 51 และบทที่ 3 ข้อ 4.2 หน้า 96 - 98) ทั้งนี้ เพราะท่านเชื่อว่าดราบได้มรดกธรรมยังคงอยู่ วิถีแห่งพุทธศาสนาจะยังคงอยู่ และเมื่อวิถีแห่งพุทธศาสนาสังขร่องคงอยู่ เมื่อนั้นพ้นเพื่องคงล้อรวมจักรก็ยังทำหน้าที่หมุนล้อพระธรรมให้ขาวชาจายสืบไป สมดังปณิธานที่จะทำหน้าที่แห่งความเป็นพุทธศาสนาให้สมบูรณ์จนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายแห่งสังขาร

การออกแต่ละการณ์สวนไมก์ สร้างกฎบัตรพุทธบริษัทขึ้นใช้ และฝ่ากมรดก

ธรรมไว้สืบทอดศาสนา ถือว่าเป็นการก้าวนำทางและสืบทอดธรรมที่ดี เพราะเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์แห่งมวลความคิดและประสบการณ์ รวมทั้งสิ่งที่มุ่งหวังในอนาคต ทั้งส่วนที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวทั้งนี้เพื่อให้เป็นบทเรียนและใช้เป็นแหล่งสืบค้นต่อไป จากเนื้อหาสาระในแต่ละการณ์ กกฎบัตร และมรดกธรรมนี้ ได้สะท้อนให้เห็นปรัชญาแนวคิดปนิธาน สิ่งที่มุ่งหวัง วิธีทำงาน อุปสรรคปัญหาและแนวทางแก้ไข ซึ่งให้เข้าใจรูปแบบวิธีการ กระบวนการ และกลยุทธ์ต่าง ๆ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแบบอย่างที่ดีได้ จึงนับว่าเป็นการก้าวนำทางและสืบทอดธรรมที่แปลงใหม่และมีประสิทธิภาพอีกกลยุทธ์หนึ่ง

ความสรุปท้ายบท : ตามที่กล่าวมาดังต่อต้น จะเห็นว่าเป็นการก้าวนำทางและสืบทอดธรรม นอกระบบ ที่เป็น ระบบ กล่าวคือ ดำเนินกระบวนการอย่างมีระเบียบแบบแผน ตามลำดับขั้นตอน โดยเริ่มก่อตั้งห้องทดลองทางจิตขึ้นที่สวนไมก์ แล้วลงมือศึกษาพระไตรปิฎกอย่างเข้มข้นจริงจังเพื่อที่จะสืบคันธุமรพย์จากพระอิโอษฐ์และสาต่อจากรอยพระอรหันต์ โดยการเขียนหนังสือคู่มือฝึกฝนปฏิบัติซึ่ง “ตามรอยพระอรหันต์” พร้อม ๆ กันนั้นก็ประกาศนามอุทิศตนเป็น ท้าพะพุทธเจ้า และสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด แล้วก่อตั้งองค์กรคณะทำงานที่เรียกว่า “ธรรมทานมุณนิธิ” และออกหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” ไว้ใช้เป็นระบบอภิสัย เผยแพร่แนวคิด และสร้างเครือข่าย แล้วลงมือคิดค้นวิธีเผยแพร่ธรรมให้เข้ากับยุคปัจจุบันโดยสร้าง “โรงมหาพุทธวิญญาณสำหรับมนุษย์สมัยปัจจุบัน” และประดิษฐ์สื่อช่วยสอนนานาชนิด คิดค้นกลวิธีสอนหลากหลายรูปแบบ รวมทั้งเขียนหนังสือเป็นสื่อสอนธรรมะมากมาย ในส่วนของคำสอนที่อยู่ในบุญธรรมภาษาฯ ได้นำมาตีความให้เข้ากับกาลสมัย ได้นำส่วนดีในหลักคำสอนต่างลัทธินิกายมาประยุกต์ใช้แบบผ่อนผันผ่อนယวเพื่อมุ่งให้สำเร็จประโยชน์และสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน เนื้อหารูปได้ที่ขัดแย้งกันเองก็หาวิธีอธิบายด้วยทฤษฎีสังคมภาษาฯ และยังประดิษฐ์คำแปลกใหม่ขึ้นใช้ รวมทั้งเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมกับพื้นเพื่อรองแต่ละบุคคล และเพื่อที่จะรับใช้สังคมให้เต็มรูปแบบยิ่งขึ้น จึงนำหลักธรรมมาสร้างเป็นทฤษฎีการเมืองแบบธัมมิกสังคมนิยม และเสนอแนะวิธีทำงานด้วยจิตว่าง อีกทั้งพยายามสร้างเครือข่ายสายธรรมทั้งในและนอกสถานที่ โดยการออกเทคโนโลยีและให้การอบรมที่สวนไมก์ และเพื่อที่จะประมวลสรุปผลงานในรอบ 50 ปีที่ผ่านมาไว้เป็นบทเรียน จึงออกเป็นแต่ละการณ์สวนไมก์ พร้อม ๆ กับยกร่าง กกฎบัตรพุทธบริษัท ขึ้นใช้เป็นแนวทางร่วมกันในอนาคต และท้ายที่สุดก่อนที่จะลัษณะรับได้ฝ่ากมรดกธรรมไว้สืบทอดศาสนา เหล่านี้ถือว่าเป็นการก้าวนำทางและสืบทอดธรรมเป็นระบบครบวงจร

การก้าวนำทางและสืบทอดธรรมตามแบบฉบับของท่าน เป็นความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์การสอนศาสตร์จากที่เคยให้หวังในเรื่องใกล้ตัวมาเป็นเรื่องไกลตัวจากการสอนให้รอด้วยความหวังในชาตินี้ ชีวิตนี้ มาเป็นในชาตินี้ ชีวิตนี้ จากการเพียงค่อยสร้างหาถ้อยคำอัน “ไฟเรา สายหู ดูดิ เสมือนมีเหตุมีผล” มาใช้อธิบายโน้มน้าวเพียงเพื่อปลดปล่อยใจในยามท้อแท้ลึกลับ หรือเพียงเพื่อกระตุ้นให้เกิดความหวังมาเป็นการตรวจสอบทดลองและลงมือปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ให้เห็นจริง จากที่เคยสอนให้เชื่อมั่นโดยอาศัยศรัทธา มาเป็นให้เชื่อโดยอาศัยกระบวนการทางปัญญาแบบเดียวกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จึงถือได้ว่าวิธีการดังกล่าวแปลกใหม่ ทันสมัย ไม่ซ้ำแบบใด เป็นรูปธรรมสำเร็จประโยชน์ และจับต้องได้อย่างเป็นสาสารณะ สามารถนำมาเป็นแบบอย่าง และนำไปประยุกต์ใช้กับวิทยาการแขนงอื่น ๆ ได้อย่างเป็น sagel

